

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НБУВ НАНУ

**Реферативний огляд
наукових досліджень
з конституційно-правової тематики
«Конституціоналізм і війна»**

ВИПУСК 3

КИЇВ 2023

Реферативний огляд наукових досліджень з конституційно-правової тематики «Конституціоналізм і війна» / Конституційний Суд України, Національна юридична бібліотека, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ НАН. Київ, 2023. Вип. 3.

Автори-укладачі :

Ю. Половинчак: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,

Н. Кушакова-Костицька: доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,

А. Березельський,

М. Іванова

Випуск 3 Реферативного огляду наукових досліджень з конституційно-правової тематики присвячено проблемам конституціоналізму в Україні в умовах воєнного стану. На підставі аналізу акумульованих наукових робіт пропонується інфографіка, яка висвітлює динаміку та актуальність окремих напрямів досліджень, насамперед щодо питань реалізації і захисту прав людини під час війни. Рекомендовано для науковців та фахівців у галузі юриспруденції.

ЗМІСТ

Аналітичний ракурс.....	3
Статті у фахових журналах.....	10
Тези наукових доповідей.....	35
Збірки матеріалів наукових заходів.....	36
Монографії та інші видання.....	39

Аналітичний ракурс

Пропонований реферативний огляд охоплює наукові дослідження з конституційно-правової тематики, що розглядають питання, актуалізовані війною. Переважна більшість публікацій – результат наукових рефлексій останнього року, оскільки повномасштабний етап війни призвів як до розширення її проявів, так і до значно активнішого їх осмислення. Втім, низка робіт, що увійшли до огляду, були створені до лютого 2022 р.

Видання включає реферативні дані про 87 публікацій (монографій, дисертацій, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, окремих статей, аналітичних оглядів, довідників).

Окрім цього, у випуск включено узагальнюючий аналітичний огляд основних характеристик цього документального потоку на основі візуальної аналітики з відповідною інфографікою. Документи проаналізовано у першу чергу за тематикою досліджень, для чого було систематизовано та візуалізовано ключові слова.

В результаті аналізу було сформовано перелік понять, що описують основні напрямки досліджень – «тегів», тобто ключових слів. Для деталізації і відповідно точності аналізу було виділено вужчі конкретизовані підтеги, які є складовими тегів першого порядку.

Основний тег	Підтеги
Мілітарний конституціоналізм	
Російська агресія	
Суверенітет, територіальна цілісність України	
Оборонна функція України	
Політична система та державні інституції в умовах війни	Органи влади і місцевого самоврядування Особливості змін нормативної бази Правоохоронна діяльність та судочинство Громадянське суспільство Правовий режим ВС
Права людини	Обмеження прав людини в умовах ВС Захист прав людини в умовах війни
Соціально-економічні відносини	Економічні аспекти Трудове законодавство в умовах ВС Соціальний захист
Повоєнне відновлення	
Колабораційна діяльність, воєнні злочини	
Міжнародне право	Міжнародні інституції, міжнародне право Міжнародна діяльність

У відповідних діаграмах основні теги та їх підтеги систематизовані розміром (вказує на інтенсивність згадувань) та кольором.

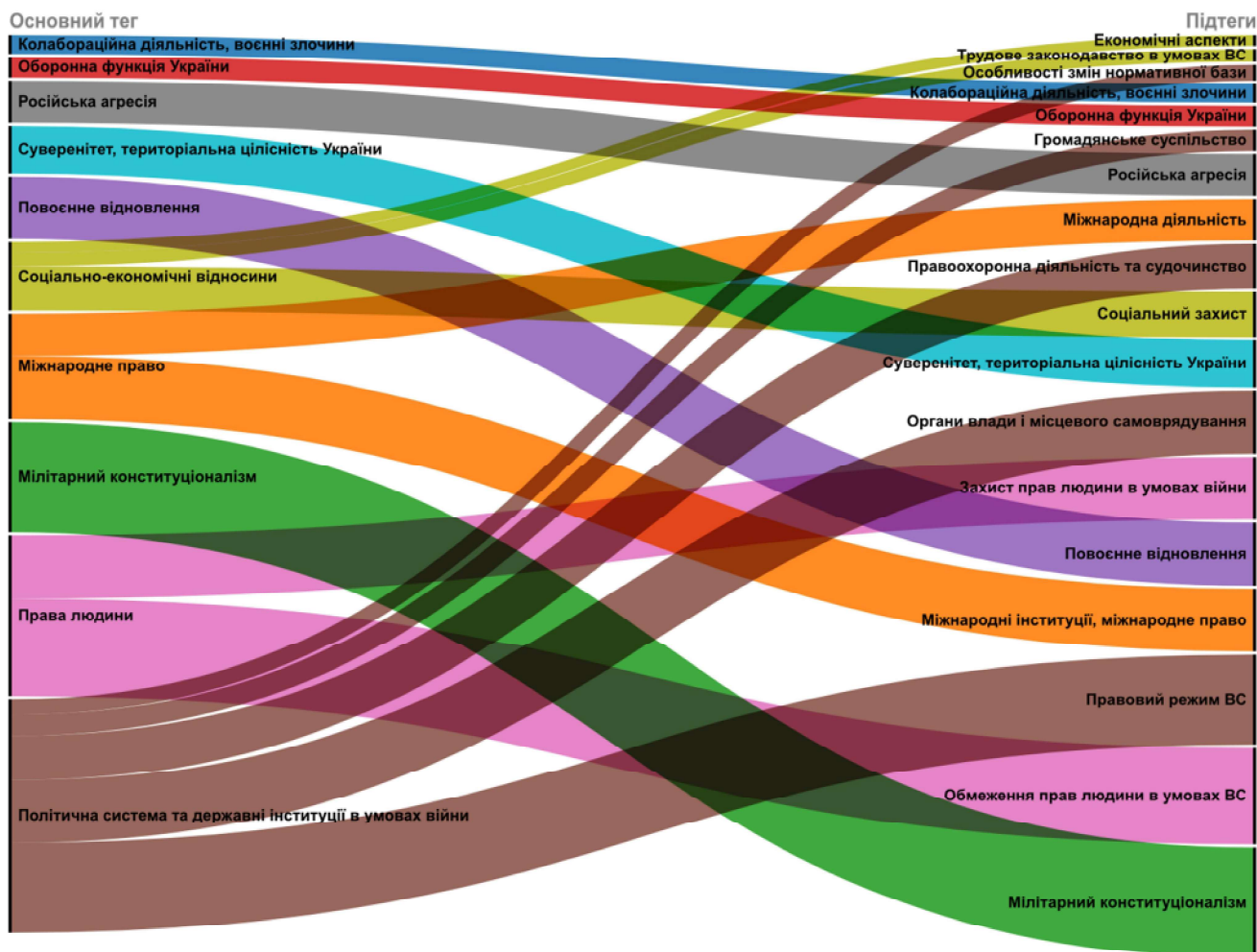

Рис. 1. Розподіл ключових слів першого (узагальнюючі) та другого (підтеги) порядку

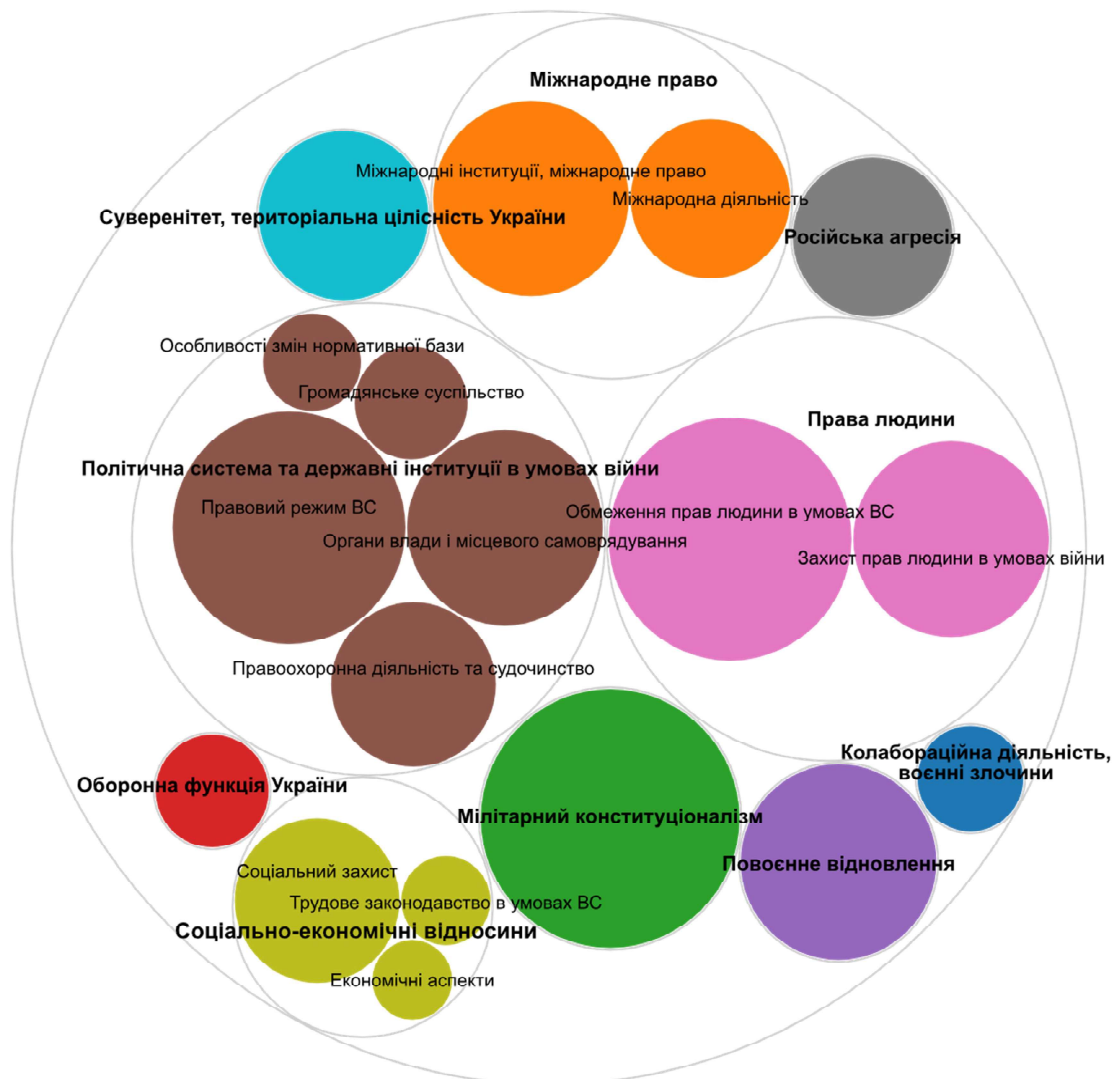

Рис. 2. Ключові слова за групами

Бульбашкові діаграми (рис. 2) сформовані таким чином, що розташування відповідних «бульбашок» вказує на те, як підняті у дослідженнях теми співвідносяться між собою за дослідженою тематикою. Враховуючи розміри відповідних фігур на рис. 1 і 2 та їх розташування, можемо виділити ті аспекти, на яких було зосереджено увагу науковців.

Отже, найбільш досліджуваним напрямком стало з'ясування особливостей функціонування політичної системи та державних інститутів в умовах війни. Статистично правові основи діяльності органів влади усіх рівнів та місцевого самоврядування на тлі наукового осмислення правових аспектів режиму воєнного стану (а також ширше – правових режимів надзвичайних ситуацій) займають перше місце серед визначеної тематики праць. Значна увага приділена правоохоронній діяльності та особливостям судочинства в умовах воєнного стану. Важливим аспектом є партисипаторна демократія та роль інститутів громадянського суспільства у захисті країни (головним чином ідеться про правозахисні організації та волонтерський рух).

До визначеної теми близькими є дослідження конституційного процесу та проблем конституціоналізму в умовах війни.

Конституційно-правові цінності в умовах війни утворюють ще один досить потужний блок дослідницьких тем. В ньому, зокрема, активно напрацьовується тематика забезпечення прав

людини, при цьому йдеться як про підстави та особливості їх обмеження в умовах воєнного стану, так і наголошуються питання захисту прав і свобод в умовах зовнішньої агресії і окупованих територій, із зрозумілою підвищеною увагою до прав дітей.

У проаналізованому документному потоці наголошуються конституційні та ширше правові аспекти російської агресії – від визначення власне держави-агресора, гуманітарних аспектів російського окупаційного режиму і загалом імперіалізму, до понять національної безпеки і права нації на захист, зокрема, оборонної функції України.

Напрацьовується проблематика суверенітету та територіальної цілісності України, в т.ч. правовий статус ТОТ (саме цей напрямок ще від 2014 р. має одну із найбільш розроблених науково-правових баз).

Важливе місце у дослідженнях належить питанням повоєнного відновлення – від механізмів деокупації та реінтеграції ТОТ, включно із завданнями перехідного правосуддя, до проблем постконфліктного відновлення та миробудівництва.

Помітними у дослідженому інформаційному потоці є також правові засади економічних (майнові права в умовах збройного конфлікту) та соціальних процесів (внутрішньо переміщені особи, постраждалі від війни, система соціальної підтримки, освіта, екологічна безпека) в умовах війни.

За різними напрямками прикладних питань досить часто зустрічається апеляція до європейських та міжнародних практик, норм та досвідів; дослідження вимог та особливостей правозастосування норм міжнародного права.

За проаналізованими ключовими словами окремо було візуалізовано ієрархію загальних тегів: графік, представлений на рис. 3, ілюструє показники основних тегів як сумарних щодо похідних. Водночас графік, представлений на рис. 4. навпаки, деталізує похідні підтеги і демонструє весть тематичний спектр досліджуваних питань.

Рис. 3. Ієрархія ключових слів

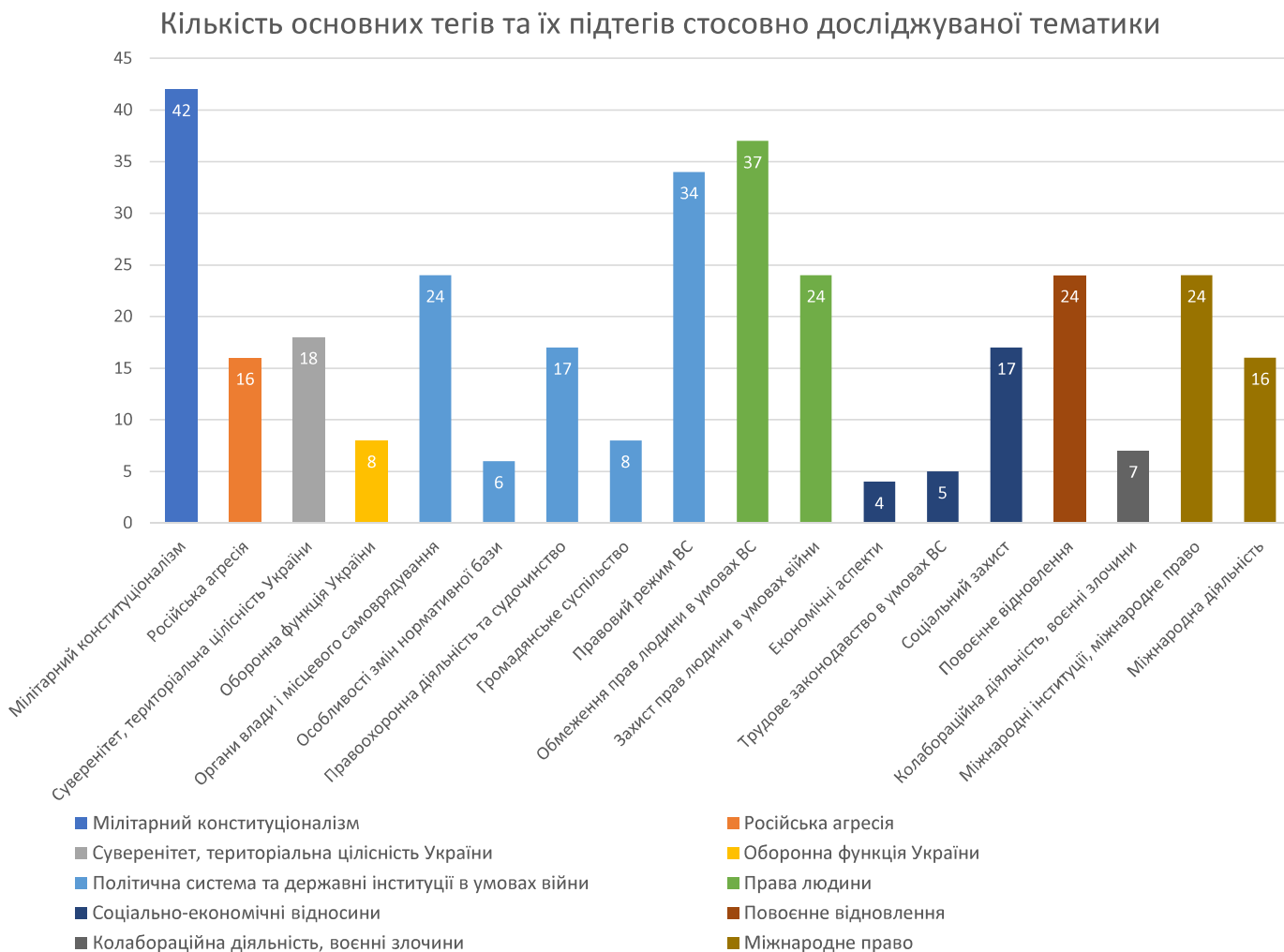

Рис. 4. Ієрархія ключових слів основного та конкретизованого рівнів (теги та підтеги)

Наведена діаграма Парето (рис. 5) дозволяє визначити теми, що формують ключові тренди інформаційного потоку за визначеною тематикою, а саме: ті теги, що потрапляють у «підсвічену» область графіка є у науковому (не суспільному) дискурсі російсько-української війни найбільш видимими, тобто найчастіше зустрічаються як актуальна і досліджувана тематика.

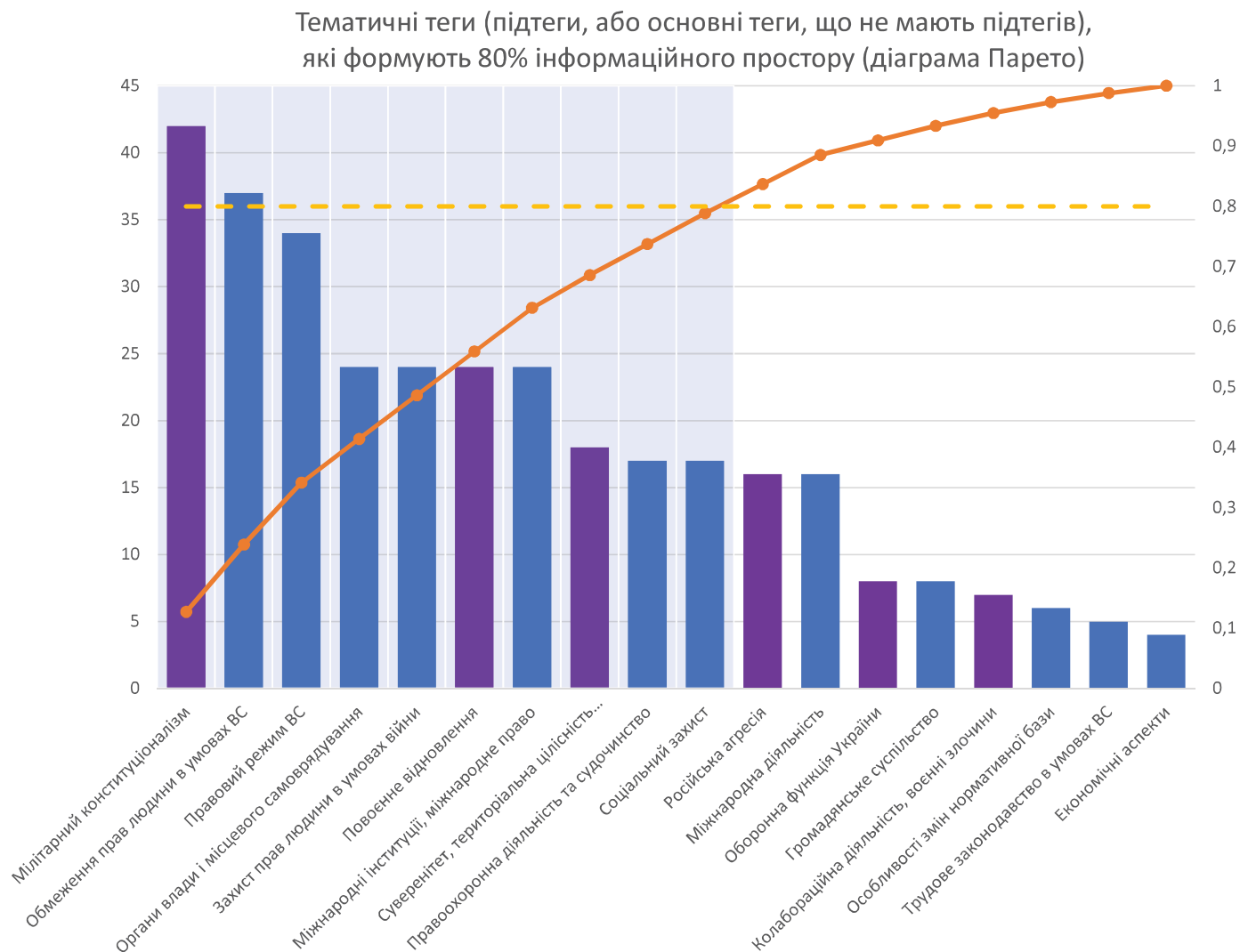

Рис. 5. Тематичні теги, які формують 80% інформаційного простору (діаграма Парето)

Аналіз інституційної складової (рис. 6) дозволив з'ясувати інтенсивність дослідницького інтересу у зрізі інституцій як суб'єктів правових відносин в умовах війни.

Рис. 6. Інституції у фокусі наукових досліджень воєнно-правової тематики

Загалом проведений аналіз засвідчує як активність наукового осмислення російсько-української війни інструментами правової науки, так і різноманітність тематичних напрямків і правових аспектів, що потрапляють у фокус уваги науковців.

Нижче у випуску наводимо систематизовані матеріали, що розкривають тематику «Конституціоналізм і війна».

Статті у фахових журналах

Марусяк О. Номінаційні повноваження парламенту під час війни: проблеми висловлення недовіри Верховною Радою України окремим посадовим особам у період дії воєнного стану. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 4. С. 13-21.

Стаття присвячена аналізу нових повноважень Верховної Ради України щодо звільнення певних посадових осіб шляхом висловлення їм недовіри під час дії воєнного стану. Висловлюються критичні зауваження щодо новацій, породжених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX, а також парламентській практиці їх імплементації у випадку з висловленням недовіри Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини 31 травня 2022 року. До статті додаються вісім схем для кращої візуалізації взаємодії Верховної Ради України з іншими органами державної влади при реалізації нею номінаційних повноважень відповідно до Конституції України.

Реньов Є. В. Щодо деяких аспектів діяльності ООН в контексті підтримки суверенітету та територіальної цілісності України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 44-48.

У статті проаналізовано діяльність Організації Об'єднаних Націй в контексті підтримки суверенітету та територіальної цілісності України. Зазначені принципи міжнародного публічного права розглядаються з врахуванням широкого комплексу міжнародно-правових актів та наукових підходів. В роботі висвітлено авторську точку зору щодо неефективної діяльності Ради Безпеки ООН, якій було надано ексклюзивну можливість приймати обов'язкові для держав-членів рішення. Однак присутність держави-агресора в складі Ради Безпеки ООН та її право вето (статут ООН не використовує категорію «право вето», проте її активно застосовують в наукових колах виходячи з принципу однаковості постійних членів) паралізує діяльність Ради Безпеки ООН. Аргументується доречність реформування Ради Безпеки ООН – задля вирішення проблеми права вето та врахування нових центрів впливу. Особливу увагу приділено дослідженню діяльності Генеральної Асамблеї ООН, зокрема, чисельних резолюцій, які були ухвалені головним дорадчим органом ООН після початку повномасштабної війни та вимагають від держави-агресора припинити застосування сили проти України, вивести свої збройні сили з території України у її міжнародно визнаних кордонах, а також скасувати рішення, що стосуються статусу окремих районів Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України. Детально розглянуто й резолюцію ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14 листопада 2022 р., відповідно до якої державам-членам ООН було рекомендовано створити відповідний міжнародний реєстр збитків. Зроблено висновок, що резолюції Генеральної Асамблеї ООН хоча й мають рекомендаційний характер, проте свідчать про консолідацію цивілізованого світу та всебічну підтримку України.

Бедрій Р. Зміст економічної функції місцевого самоврядування та її реалізація в умовах воєнного стану в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 4. С. 22-30.

У статті аналізується зміст економічної функції місцевого самоврядування та її реалізація в умовах російської збройної агресії в Україні. При цьому зазначається, що змістовним наповненням економічної функції місцевого самоврядування є відповідні повноваження його суб'єктів у господарсько-економічній сфері, визначені у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та деталізовані у галузевому законодавстві. Крім того, вказується на проблеми реалізації економічної функції та відповідних повноважень суб'єктів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні, спричинені значними руйнуваннями промислової інфраструктури, переміщенням бізнесу тощо, а також шляхи їх вирішення.

Савчин М. Конституціоналізм і війна. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 3-14.

У статті аналізується, які виклики існують перед конституціоналізмом в умовах війни на прикладі руссо-української війни. Розкрито, яким чином здійснюється трансформація правової системи та державних інститутів в умовах війни, яка є переважно загрозою конституційній ідентичності.

Здатність держави дати рішучу та оперативну відсіч агресору виконує в умовах війни двоєдину функцію – відчуття безпечності і захищеності цивільного населення та мобілізація необхідних ресурсів для здійснення опору та заподіяння поразки агресору. Насамперед поширення неконвенційних способів ведення війни, яке супроводжується навіть веденням війни у космосі, має наслідком трансформацію конституціоналізму. Головним пріоритетом при цьому стає раціоналізація влади в умовах обмежених ресурсів, що завжди є наслідком воєн. Конституціоналізм має виробляти певні запобіжники проти варваризації воєн. Основою цього є інституційно спроможна держава, яка спирається на сталі інституції, правила і процедури задля захисту цивільного населення та заподіяння ефективної відсічі агресору. На національному рівні компонентами цього є інструменти *militant democracy* та парламентського і судового контролю, а також ефективний розподіл повноважень між органами влади у сфері національної оборони. Держава розглядається інституційним простором безпеки гідної людини, особливо це відчувається в умовах зовнішньої агресії. Метою відповідних заходів є ефективний контроль над територією, захист цивільного населення та ефективне урядування, зокрема розподіл обмежених ресурсів. Важливим компонентом цієї системи є формування механізму попередження агресії, який має поєднувати національні та міжнародні юридичні засоби.

Коцюрба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 23-42.

Стаття присвячена дослідженню правових засобів впливу держави на діяльність політичних партій у зв'язку з агресією Російської Федерації, що проявилися у запровадженні механізму призупинення на час дії воєнного стану та подальшої судової заборони діяльності окремих політичних сил. На думку автора, запроваджене Радою національної безпеки та оборони (РНБО) призупинення діяльності визначеного переліку політичних партій на час дії воєнного стану хоч і не було чітко визначено в нормативно-правових актах, проте загалом відповідає критерію пропорційності для досягнення такої легітимної цілі як національна безпека держави та її територіальна цілісність. Попри це стандарт виключно судового порядку повної заборони діяльності політичних партій (а не правозастосовним органом) було дотримано. Водночас спосіб обґрунтування рішення РНБО про призупинення діяльності одинадцяти політичних партій заслуговує на критику через відсутність у ньому чітких аргументів щодо призупинення діяльності кожної з політичних партій окремо та обґрунтування, які конкретні дії політичної сили дали підстави для застосування обмежувального впливу держави. У статті досліджено основні переваги та недоліки запроваджених змін до законодавства про політичні партії в частині нових підстав та процедурних аспектів заборони проросійських політичних партій, а також судову практику Восьмого апеляційного адміністративного суду за позовами Міністерства юстиції про заборону діяльності політичних партій. Аналіз законодавства, судової практики та міжнародних стандартів у сфері заборони діяльності політичних партій виявив низку проблем, які у майбутньому здатні підважити легітимність заборони діяльності політичних партій національними судами. Зокрема, законодавство чітко не регулює порядок збору доказів протиправної діяльності політичних партій, не розмежовує дій окремих представників політичної партії та самої політичної сили, а окремі позиції, висловлені в рішеннях Восьмого апеляційного адміністративного суду, за певних умов, вступають в суперечність з висновками Венеційської комісії та Європейського суду з прав людини у справах щодо заборони діяльності політичних партій.

Речицький В. Конституція, конституційна доктрина, конституційний процес і війна. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 53-58.

З початком повномасштабної російської агресії виникло чимало питань у сфері конституційного права. Низка проблемних моментів не лише залишається відкритою, а й розширюється. Зокрема, в умовах воєнного стану актуальним є співвідношення між чинними нормами Конституції України та конституційною доктриною. Не менш важливим є пошук відповідей на питання щодо типу демократії в Україні, права на свободу вираження поглядів, державної власності на землю, взаємодії суспільства та держави, тощо. Зміни в громадянському суспільстві, що спричинені подіями війни, неминучі. Без сумніву, про завершеність українського конституційного процесу поки не йдеться. Сьогодні офіційна конституційна доктрина України знаходиться під впливом як американської і європейської конституційної парадигми, так і внутрішніх умов. Обставини війни на практиці зумовили відхід від усталених норм права. Зокрема, право на вільне придбання й володіння вогнепальною зброєю, яке активно пропагується вищими посадовими особами, реалізувалось у вигляді роздачі зброї членам територіальної оборони, заборона цензури поєднується з вилученням із продажу російськомовної літератури. Активно обговорюється насильницьке позбавлення українського громадянства, применшення фундаментальної ролі приватної власності та інші наслідки сучасних обставин у державі.

Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 59-63.

Автори здійснюють аналіз ролі парламенту України в умовах воєнної агресії російської федерації проти України. Акцентується увага на захисті України, що означає захист конституційного ладу України, суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. Наголошується, що захист України – це самооборона України, яка має відбуватись шляхом застосування збройної сили та інших заходів. Зазначається, що в умовах конституційної демократії парламент є центральною інституцією українського конституційного устрою. Підкреслюється, що Верховна Рада України функціонує в умовах напівпрезидентської системи правління відіграє важливу роль, оскільки її законодавчі повноваження під час воєнного та надзвичайного стану зберігаються. У роботі авторами наведено конкретні положення Основного Закону України, які закріплюють повноваження парламенту щодо введення надзвичайного чи воєнного стану. Акцентується увага на тому, що законодавчі повноваження Верховної Ради України не можуть бути делеговані ні Президенту, ні Уряду під час воєнного та надзвичайного стану. В той час авторами ставиться ключові чотири питання, які потребують вирішення в умовах збройного нападу російської федерації. По-перше, йдеться про те, що законодавство не встановлює спеціальних процедур для прискореного чи «швидкого» законодавчого процесу під час воєнного стану. По-друге, закон не встановлює спеціальних правил щодо організації зустрічей народних депутатів України. Верховна Рада України є найважливішою платформою для дебатів та відповіді України на російське вторгнення. Підкреслюється, що парламент виконує найважливішу наглядову чи контрольну функцію через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. Зазначається також, що третім питанням є наявність спеціальної процедури «заміни» народних депутатів України, які загинули під час російського вторгнення. І, четвертим питанням, яке вимагає уваги, є дотримання парламентом принципу прозорості. Також підкреслюється, що перед Україною постали нові виклики щодо забезпечення функціонування конституційної демократії у воєнний час. І власне, продовження роботи Верховної Ради України є рішучим та демонстративним кроком задля утворення політичної незалежності України.

Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 86-95. Опубліковано 22.01.2023.

Конституційно-правова регламентація ключових правових цінностей, що становлять загальноцивілізаційні ідеали, демократичні стандарти, в Україні, як і в багатьох інших державах, є важливою та необхідною. Попри динаміку розвитку суспільних процесів і державно-правових явищ, вони залишаються стабілізаційним фактором, що дозволяє акумулювати кращі досягнення правового розвитку національного та міжнародного масштабів, стримувати й попереджати значні загрози, розвивати правосвідомість, правову культуру, зокрема конституційну культуру, національну правову ідеологію та ідентичність. Водночас реалії сьогодення засвідчують, що гібридну війну Росії проти України, яка триває впродовж майже десятиліття, системні й грубі порушення прав і свобод людини та громадянина, незаконну окупацію значної частини території нашої держави й інші негативні наслідки зумовили, серед іншого, відмінні конституційні цінності, національні ідеології, способи та методи здійснення влади тощо. В умовах воєнного стану актуалізуються завдання щодо повноаспектного вивчення конституційних цінностей, їх значення, доцільності переоцінки або зміни пріоритетів. Зазначається, що конституційні цінності на сьогодні не є уніфікованою категорією. Фактично не існує й чіткого їх переліку, що підтверджує їх динамічний розвиток і потребу постійної уваги дослідників до зарубіжного досвіду, сучасних вітчизняних традицій конституціоналізму, філософсько-правової думки, зокрема в ретроспективному та перспективному контекстах. Цей феномен вирізняється міждисциплінарною і міжгалузеву природою. Водночас важливість певних конституційних цінностей посилюється в складних умовах державотворення та правотворення, системних реформ, під час збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру, воєнного або надзвичайного стану та постконфліктного відновлення. Авторка виокремлює певні тенденції та закономірності становлення й еволюції системи конституційних цінностей. Зокрема, спостерігається взаємовплив європейських і національних цінностей, процеси їх інтеграції та акультурації, поширення та реалізація в різних сферах життєдіяльності, організації та функціонування публічної влади, під час здійснення реформ, удосконалення національного законодавства України, розроблення сценаріїв повоєнного відновлення й миробудівництва.

Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.

Статтю присвячено з'ясуванню питання взаємовпливу прав людини та воєнного стану. Метою дослідження є висвітлення загальнотеоретичних аспектів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Відзначено, що існуючі наукові розробки забезпечення прав людини в умовах воєнного стану носять переважно несистемний, некомплексний характер. Акцентовано увагу на важливості конституційно-правового регулювання суспільних відносин щодо обмеження прав людини в особливих умовах. Наголошено, що права людини є тим засобом, що обмежують публічну владу, запобігаючи їй свавілля. Саме тому права людини є характерною рисою демократичного державно-правового режиму. Авторитарний і тоталітарний режими натомість не визнають природний характер прав людини та пов'язують їх із власним волевиявленням; за недемократичного режиму права людини повною мірою залежать від волі державних органів. Держава з демократичним державно-правовим режимом переважно не буде ініціатором збройної агресії проти іншої держави; загарбницька війна властива недемократичній державі, яка, як було вказано вище, не визнає права людини як такі навіть на території, що перебуває під її юрисдикцією. Воєнний стан у демократичній державі не може бути використаний для того, щоб «відмовитися» від свого обов'язку забезпечувати права людини. Отже, якщо говориться про забезпечення прав людини (у тому числі в умовах воєнного часу), то йдеться саме про демократичну державу. Резюмовано, що воєнний стан доцільно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно, права людини визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану та засоби, що нею використовуються.

При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність. Окрім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають особливості реалізації окремих прав за досліджуваних обставин: права на власність та права на працю.

Шабетя С. А. Аналіз законодавчих новел щодо введення на території України воєнного стану. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право. 2022. Вип. 37. С. 51-57.

У статті нами було досліджено законодавчі новели щодо введення на території України воєнного стану, визначено основні напрямки роботи законотворців, зокрема, було внесено зміни до трудового, цивільного, кримінального, кримінального процесуального, земельного, податкового та інших галузей права. Нами було проаналізовано зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Було констатовано, що цим нормативним актом вносяться зміни до Кримінального кодексу України. Звернення до Кримінального кодексу України дає підстави констатувати, що з 24 лютого до нього було внесено зміни 12 законами. Аналіз законодавчих змін до Кримінального кодексу України дозволяє визначити, що Кодекс було доповнено новими складами кримінальних правопорушень (колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України; незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та інше). Також нами було визначено, що відбулися ключові зміни щодо декриміналізації діянь. Нами пропонується класифікувати зазначену декриміналізацію на 2 види: діянь цивільних осіб і діянь осіб, які виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Окрім наведеного, у статті було проаналізовано зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, було повністю змінено редакцію ст. 615, розділ IX-1 доповнено статтею 616, яка визначає особливий порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, Кодекс доповнено розділом IX-2 «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» та інші зміни. На наше переконання, частина із зазначених змін є проявом застосування діджитал-інструментів у кримінальному провадженні: електронні копії матеріалів, електронна форма постанови слідчого, прокурора, дистанційне судове провадження, дистанційна участь захисника у провадженні тощо.

Гусаров К. Правова допомога суддям під час військових конфліктів. Теорія і практика правознавства. 2022. Вип.1(21). С. 5–17.

Статтю присвячено особливостям надання правової допомоги суддям, у тому числі й під час військових конфліктів. Зазначено, що навантаження судів великою кількістю справ, які підлягають вирішенню, більшою мірою відбулась внаслідок військової агресії та існуючого дефіциту суддівських кадрів. З огляду на положення Кодексу суддівської етики вказано на необхідність уникнення судді будь-якого незаконного впливу на його професійну діяльність і важкість у зв'язку з цим дотримання вимог щодо обов'язковості виявлення тактовності, витримки й поваги судді до учасників судового процесу та інших осіб. Зроблено спробу проаналізувати найбільш розповсюджені категорії справ, в яких судді виступають сторонами у справі. З урахуванням даних про значну кількість справ у Єдиному державному реєстрі судових рішень визнано доцільним структурувати їх таким чином: 1) справи відносно оскарження рішень Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 2) справи щодо оскарження звільнення з посади судді; 3) справи відносно стягнення суддівської винагороди; 4) справи про стягнення виплат належних грошових сум у зв'язку з правовими наслідками задоволення заяви судді про відставку; 5) справи, пов'язані з імовірним вчиненням суддею

корупційного діяння. Класифікація зазначених справ не є вичерпною й може бути структурована іншим чином, враховуючи можливість зміни кола правових відносин, учасниками яких є носії судової влади.

Брийовська І. Б. Зміни у трудовому законодавстві України в умовах воєнного стану. *Держава та регіони*. 2022. № 1. С. 6-11.

У статті подано аналіз розгляду суттєвих змін в українському законодавстві стосовно врегулювання трудових правовідносин під час воєнного стану. До вибірки проаналізованих правових актів увійшли перш за все відповідні редакції законів про організацію та оптимізацію зайнятості, а саме, № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», № 2220-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану», N№ 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», та про мобілізацію та соціальний захист № 3544-ХІІ «Про мобілізаційні підготовку та мобілізацію», №15 «Про соціальний захист та військовослужбовців та членів їх сімей» та їх редакції під час воєнного стану. Завершують добірку укази Президента України № 65, 342 та 574 про строки мобілізації, та постанови Кабінету Міністрів України № 168, 221, 440, 481 про виплати та організацію роботи військовослужбовців, оплати праці цивільному у цивільному секторі, організації та оптимізації роботи державних працівників та суб'єктів господарювання під час воєнного стану, та інші супровідні документи. Простежено певну тенденцію до обмеження конституційних прав громадян на працю, спричинених військовими діями на території України через що неможливо реалізувати права та обов'язки трудових правовідносин у повному обсязі. З'ясовано, що конкретні соціальні гарантії держава надала військовослужбовцям, запоруки збереження державності в обставинах, що склалися. При цьому, згідно із законодавством, цілком обґрунтованим є перелік категорій громадян України для яких передбачена відстрочка або звільнення від військової служби у зв'язку із зайнятістю в управлінні, силових структурах різного роду, доглядом за дітьми та хворими або за станом здоров'я. Виявлено тенденцію до збільшення навантаження на працівників, нові реалії трудових правовідносин на основі релокації підприємств на захід України та потреби гарантувати зайнятість внутрішньо переміщених осіб. Натомість волонтерська робота ще не знайшла належного окреслення у законодавстві України.

Капліна О. В., Кравцов С. О., Лейба О. А. Система військової юстиції: теоретичні та практичні аспекти. *Ампаро*. 2022. № 2. С. 36-59.

У статті автори порушують актуальні для сучасної правової системи України проблеми, пов'язані із необхідністю створення системи військової юстиції. Підкреслюється, що повна ліквідація військових судів була стратегічною помилкою мирного часу, що негативно позначилося на здійсненні правосуддя під час повномасштабної агресії щодо України, оскільки робота багатьох судів була повністю паралізована, судді не мали алгоритму дій в умовах війни, терміново виїжджали до безпечних міст, у тому числі й за межі території України, залишаючи матеріали проваджень, документацію, незавершені справи. Дослідження дало авторам змогу дійти висновку, що в ситуації, коли в державі існують потужні Збройні Сили, триває збройна агресія, країна вимушена боротися за свою незалежність, військові суди здатні забезпечити законність, здійснювати правосуддя та судовий контроль відповідно до їх предметної підслідності. З метою визначення оптимальної моделі, автори здійснили розгляд генезису підходів, які існували в суспільстві та характеризували його ставлення до системи військової юстиції. Ними проаналізована прецедентна практика Європейського суду з прав людини в контексті передбачуваних порушень ст. 6 КЗПЛ під час здійснення правосуддя військовими судами, а також систематизовані напрацьовані ЄСПЛ ключові

підходи, які пропонується врахувати при відновленні військових судів в Україні. Проведено узагальнення існуючих систем військової юстиції у світі, здійснено порівняльно-правовий аналіз функціонування військових судів у деяких країнах Європи з метою визначення моделі військової юстиції в Україні. У статті автори встановлюють кореляцію функціонування повноцінної системи військової юстиції та підтримання обороноздатності країни. Наводиться аргументація щодо необхідності відновлення системи військової юстиції в Україні, та зазначається, що її створення є кроком до європейської спільноти та демонструватиме міцність держави, збройні сили якої здійснюють боротьбу за незалежність, а після Перемоги – стануть гарантами миру та стабільності в Західній Європі.

Водяніков О. Ю. Мистецтво юридичної війни: як позбавити державу-агресора юрисдикційних імунітетів. *Інформація і право*. 2022. № 3 (42). С. 164-170.

Матеріал присвячений проблематиці юридичних проблем у час війни. Як зазначає автор, на будь-якій війні, на юридичному фронті діють ті ж закони, прийоми, стратегія і тактика, що і на реальному полі битви. Два з половиною тисячоліття тому китайський стратег і мислитель Сунь-Цзи виклав ази успішної стратегії і тактики у трактаті “Мистецтво війни”. З тих часів військова справа змінилася, але думки мислителя залишаються актуальними, в тому числі і для юридичної стратегії. Тому лейтмотивом розмови обрано саме стародавню мудрість Сунь-Цзи. Україна з самого початку агресії РФ розгорнула потужний наступ на юридичному фронті. Це і провадження в Міжнародному Суді ООН та в ЄСПЛ, і співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, і звернення до Московського механізму ОБСЄ, і консультації про створення спеціального кримінального трибуналу щодо злочинів, вчинених на території України. Основні події юридичного фронту відбуватимуться навколо двох питань: притягнення винних до кримінальної відповідальності і стягнення з держави-агресора збитків за шкоду, завдану її протиправними діями. Про цей останній рубіж і роздумує автор.

Кравець М. О. Головні засади конституційного права за умов повномасштабної військової агресії. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 9-13.

Ця стаття має на меті дослідження головних засад конституційного права за умов повномасштабної військової агресії. Через збройну агресію Росії та повне вторгнення в Україну все суспільство та державний устрій переведено на оперативний режим правового режиму воєнного стану. Воєнний стан – це правовий режим, який надає Україні певні повноваження під час зіткнення зі збройною агресією. Він також може бути застосований в інших випадках, визначених законом. Він дозволяє обмежувати конституційні права і свободи на певний час за наявності зовнішньої загрози. Це тому, що воєнний стан надає владі необхідні повноваження для захисту національної безпеки від агресії. У Конституції України зазначено, що права людини підлягають виключному захисту в силу їх високої соціальної цінності. Тому що Конституція визнає життя, здоров'я, честь, гідність, безпеку і свободу людини недоторканими. Всі ці причини зумовлені складністю сучасної дійсності. Ефективна реалізація конституційної скарги є запорукою формування конституціоналізму в Україні. Це пов'язано з тим, що без такого інституту неможливо забезпечити верховенство Конституції, системно захистити права і свободи громадян. Крім того, конституційна скарга може виступати гарантією прав і свобод особи. Його також можна розглядати як механізм, який забезпечує дотримання законів, зокрема тих, що стосуються індивідуальних прав, які не залежать від умов їх застосування. Крім того, подальший аналіз законодавства в Україні та самої Конституції з урахуванням практичних реалій під час воєнного стану доводить ефективність конституційної скарги як процесуального інструменту. Ця ефективність відображається в їхній здатності оцінювати теоретичні принципи та практичні реалії щодо функціонування Конституційного Суду під час воєнного стану.

Гринчак А., Гринчак С. Особливості функціонування вищих державних органів в умовах надзвичайного (воєнного) стану в європейських країнах : конституційно-правове регулювання. *Проблеми законності*. 2022. № 156. С. 143–158.

У статті проаналізовано конституційно-правові норми, що регламентують особливий правовий режим (зокрема, режим воєнного стану) у країнах Європи, виокремлено ключові ознаки механізму функціонування публічної влади в надзвичайних умовах. Наголошено, що вивчення європейського досвіду є актуальним і доцільним з точки зору можливого подальшого впровадження в національне законодавство. Зосереджено увагу на тому, що особливі правові режими вводять у разі виникнення в державі певної ситуації екстраординарного характеру, яка загрожує розвитку країни та суспільства, правам і свободам громадян; конституційно-правовий інститут воєнного стану як система правових норм визначає підстави і порядок його запровадження, державний орган (або органи), що уповноважений його запроваджувати; встановлюється особливий режим діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; закріплюються межі дії особливого правового режиму в часі та в просторі; передбачаються тимчасові зміни в розмежуванні компетенції між органами влади різних рівнів; тимчасово органам виконавчої влади, як правило, надають певні повноваження, які в нормальних умовах належать законодавчому органу на чіткій правовій основі. Виокремлено чотири варіанти реалізації процедури запровадження особливих правових режимів (зокрема, воєнного стану) у практиці європейських держав, що вирізняються за ступенем залучення парламенту. На підставі аналізу та синтезу наукових праць, конституційно-правових актів запропоновано можливі способи оптимізації діяльності вищих державних органів влади України в умовах воєнного стану.

Демчина Я. Система конституційно-правових гарантій, що діють в умовах оборони України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 89–102.

Стаття присвячена дослідженню питання системи правових норм, які охороняють права та свободи людини і громадянина в Україні в умовах дії як правового режиму воєнного часу, так і в умовах правового режиму особливого періоду. В цій статті з'ясовано та надано роз'яснення певним правовим колізіям, або неточностями, які існують у галузі права, яке регулює питання національної безпеки та оборони України. Особливу увагу в статті присвячено конституційно-правовим нормам, які обмежуються на час дії правового режиму воєнного стану, роз'яснюється легітимність мети такого обмеження, проводиться порівняння з іншими конституційно-правовими нормами та демонструється взаємозв'язок норм Конституції України до правових норм, які займаються нижче місце в ієрархії нормативно-правових актів. Проаналізовано систему правових норм, які тією чи іншою мірою перетинаються з конституційно-правовими нормами та які спрямовані на забезпечення прав та свобод людини і громадянина в умовах оборони України. Для написання цієї статті проаналізовано нормативно-правові акти (в тому числі акти міжнародного права), які становлять частину національного законодавства України в їх логічному та безперервному зв'язку з нормами Основного Закону, надано відповіді на запитання щодо легітимності та необхідності деяких правових обмежень, розкрито питання обмеження права на життя в розумінні статті 3 Конституції України.

Занфірова Т. А. Основні тенденції реформування трудового законодавства: вплив воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 62–67.

У статті розглядаються основні тенденції реформування трудового законодавства, що сформувались під впливом воєнного стану. автор проводить аналіз нормативно-правових актів у галузі праці, більшість з яких були прийняті після запровадження воєнного стану в Україні (після 22 лютого 2022 року). вивчається також Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки України» від 15.07.2021. Через всю публікацію проводиться ключова думка про те, що

в демократичному суспільстві будь-які обмеження прав і свобод людини і громадянина, навіть в умовах воєнного стану, мають бути виправданими і обґрунтованими. Завдання науковців та практиків полягає у запровадженні виключно таких – виправданих, обґрунтованих та об'єктивно необхідних обмежень прав. На підставі проведеного дослідження виокремлюються три взаємопов'язані сучасні напрями реформування трудового законодавства: 1) обмеження трудових прав працівників, що здійснюється як прямо на підставі Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року, так і завуальовано, зокрема, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» від 12.05.2022; 2) спрощення регулювання трудових відносин, або дерегуляція трудових відносин, про що свідчить аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19.07.2022 року; 3) уподібнення трудових відносин цивільно-правовим відносинам; підтвердженням тенденції слугує, зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 19.07.2022, Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 року). Автор підтримує ідею реформування трудового законодавства України, однак таке реформування має здійснюватися з урахуванням інтересів не лише роботодавця, але і працівника.

Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69-73.

Статтю присвячено дослідженню проблеми верховенства права в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні підходи до визначення структурних елементів верховенства права та доводиться, що основними елементами системи верховенства права є: справедливе, публічне і незалежне правосуддя та безперешкодний доступ до нього; дотримання принципу законності та демократичності; прозорий доступ до політичної влади через вільні та чесні вибори; правовий характер влади; повага до прав людини; юридична визначеність; недискримінація та рівність перед законом; дотримання державою своїх зобов'язань як у межах міжнародного, так і національного права. Методологічну основу дослідження складає низка загальнонаукових та приватно-наукових методів, зокрема узагальнення, діалектичний та формально-юридичний метод, а також методи системного та комплексного аналізу. Авторами проведено аналіз основних проблем забезпечення верховенства права в особливих умовах воєнного стану шляхом визначення ролі окремих його елементів. Обґрунтовується положення про те, що в умовах воєнного стану більшість елементів верховенства права зазнають негативного впливу у вигляді відповідних обмежень, необхідність яких має об'єктивний характер внаслідок потреби запобігання глобальним загрозам незалежності та територіальної цілісності держави, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, а також реальним та потенційним загрозам правам і свободам людини. Найбільші виклики постають перед такими елементами верховенства права як: дотримання принципу законності та демократичності; прозорий доступ до політичної влади через вільні та чесні вибори; правовий характер влади; повага до прав людини. Підтверджено, що в надзвичайних умовах воєнного стану саме верховенство права здатне забезпечити необхідний баланс публічного та приватного інтересів, стійкість системи державного управління, належний судовий захист, права і свободи людини.

Камінська Н., Шаптала Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. Т. 22 (1). С. 57-69.

Реалії українські дійсності пов'язані з тим, що понад вісім років тривають агресія Росії проти України, незаконна окупація частини території нашої держави, порушення прав і свобод людини й громадянина, захоплення державної власності України. З 2014 року відбувається дестабілізація політичної та соціально-економічної ситуації, а 24 лютого 2022 року відбулося вторгнення сусідньої держави, що спричинило запровадження правового режиму воєнного стану в Україні. У зв'язку із цим необхідно з'ясувати, якою є відповідна державна політика України в цих умовах. Очевидним є вплив правового режиму воєнного стану майже на всі сфери суспільного життя, усі напрями державної політики, нормативно-правову основу й інституційні структури реалізації державної політики, форми та методи роботи державних органів й органів місцевого самоврядування. Закономірно є потреба вдосконалити значну кількість чинних нормативно-правових актів України та прийняти нові в цій сфері. Важливо розширити коло суб'єктів забезпечення деокупації тимчасово окупованої території України, а також акцентувати на відповідальності органів державної влади щодо дотримання обмежень прав і свобод людини в інтересах забезпечення режиму безпеки й гарантій законності в державі. Практична значущість. Україна, обстоюючи свої національні інтереси щодо цілісності власної території, фактично забезпечує реалізацію конституційного принципу територіальної цілісності держави й основних принципів міжнародного права, спрямованих на захист миру та безпеки на європейському континенті й у світі. Тому необхідними є активізація законодавчої діяльності в напрямі модернізації нормативно-правової основи досліджуваної державної політики, так само і здійснення відповідних функцій іншими органами державної влади. Безумовно, украї необхідним є подальше вивчення цієї проблематики задля концептуалізації моделі й стратегії державної політики України з питань тимчасово окупованих територій та захисту прав населення, що на них проживає, поряд з державною політикою відновлення територіальної цілісності держави, інформаційного суверенітету України.

Зозуля О. І. Конституційне право та обов'язок захищати Україну у контексті російсько-української війни. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2022. Вип. 43. С. 11-28.

Виконано аналіз сутності конституційного права та обов'язку захищати Україну у контексті російсько-української війни, визначено його зміст та особливості реалізації для забезпечення ефективного національного спротиву, а також обґрунтовано пріоритетні напрями удосконалення конституційно-правового регулювання права та обов'язку захищати Україну.

Гриненко С. О., Зеленська І. М. Особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. *Форум права*. 2022. № 73(2). С. 29-39.

В умовах воєнного стану значно змінився процес здійснення кримінального провадження, законодавцем було прийнято низку нормативних актів, якими змінено процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності та введено норми, які носять правообмежувальний характер для громадян, в тому числі, обмежують право на свободу та особисту недоторканність. Метою статті є визначення особливостей забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. Результатом дослідження є висунення наступної тези "незважаючи на запровадження на всій території України воєнного стану, правоохоронні органи під час здійснення кримінального провадження мають дотримуватися законодавчих вимог і забезпечувати реалізацію громадянами своїх прав та свобод, за виключенням тих, які прямо обмежені нормативними актами". Проаналізовані конкретні приклади обмежень права на свободу та особисту недоторканність, які можуть здійснюватися правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Аналіз нормативних положень свідчить,

що вони містять оцінні поняття і фактично неможливість здійснення вказаних дій визначається на розсуд відповідного представника правоохоронного органу.

Котляренко О. П. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 52-58.

У статті проведено аналіз положень нормативно-правових актів, які визначають “воєнні” повноваження Президента України, з урахуванням прийнятих законодавчих новел, які наділяють додатковими повноваженнями Президента України саме як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, і які, на погляд автора, потребують ґрунтовного правового аналізу, з огляду на дискреційний характер наданих повноважень та відсутність достатніх завершених правових механізмів їх реалізації. З’ясовано, що Конституція України наділяє Президента України вагомими повноваженнями у сферах безпеки і оборони, які водночас знайшли своє відображення й у Законі України “Про національну безпеку України”. Зауважено, що сучасні тенденції закріплення додаткових “воєнних” повноважень Президента України в законах ведуть до все більшого втягнення (наближення) його у механізм реалізації повноважень як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, і в той же час робить можливим ставити питання про його опосередковану належність до Збройних Сил України. Продемонстровано елементи негативної правотворчості на прикладі Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”. Акцентовано, що на сьогодні залишається не визначений Порядок підготовки та внесення проектів актів Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що надає розробнику можливість визначати процедуру їх підготовки, погодження, оформлення та оприлюднення на “власний розсуд”. Виокремлено проблемні питання законодавчого регулювання повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. У зв’язку з цим, запропоновано ряд положень спрямованих на удосконалення механізму реалізації повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Підсумовано, що правова конструкція частини другої статті 6 Закону України “Про оборону України” не містить нормативного навантаження, має відсильний та розпорошений характер, що уявляється не припустимим з огляду на суспільну важливість наслідків таких рішень. Виходячи із сучасних загроз воєнній безпеці України, її суверенітету і територіальній цілісності, викликаних широкомасштабною збройною агресією з боку Російської Федерації, питання реалізації повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України має вагоме суспільно-політичне значення.

Бериславська О. Майнові права як об’єкт захисту в умовах збройного конфлікту. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2022. № 2 (50). С. 79–83.

Досліджено відносини щодо захисту майнових прав в умовах збройного конфлікту як різновиду правовідносин щодо захисту, акцентовано увагу на майнових правах як об’єкті таких відносин під час збройного конфлікту, який прямо впливає на наявність порушень майнових прав і розуміння можливості застосування процедур з відшкодування шкоди виключно після завершення конфлікту. Доведено, що людські права є найвищою соціальною цінністю, їх забезпечення та захист є прямим обов’язком держави. Зобов’язання держави стосовно поваги та захисту прав людини не зникають і в умовах збройних конфліктів. Майнові права завжди пов’язані з майном, але не тотожні праву власності, хоча складові частини права власності вважаються майновими, більше того, законодавець наводить приклади специфічних прав, що за своєю сутністю майнові. Визначено, що необхідно відрізняти порушення, невизнання та оспорювання за їхнім юридичним

змістом, а також з'ясовано важливість критерію протиправності щодо активних дій та / або бездіяльності, що призвели до порушення, невизнання та оспорювання майнових прав в умовах збройного конфлікту. Доведено, що поведінка, яка порушує норми права і не відповідає приписам закону, протиправна, якщо не матиме будь-яких ознак правомірної поведінки, що зі свого боку може вплинути на відповідальність за заподіяну шкоду. Акцентовано, що така характеристика майнового права, як "панування стосовно майнових цінностей" зазнає суттєвих порушень і навіть повної неможливості такого панування в умовах бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації. Констатовано втрату суб'єктами майнових прав таких правомочностей щодо них, як володіння, користування та розпорядження, а також і про порушення законних очікувань щодо реалізації майнового права в майбутньому. Запропоновано, щоб механізм захисту майнових прав містив подачу заяви про компенсацію, розгляд її компетентними органами та забезпечення надання компенсації.

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 3. С. 6-18.

Загальний конституціоналізм виступає об'єктивним фактором демократичної правової державності та має забезпечити існування людиноцентричної політико-правової системи, в якій фундаментальні права людини мають пріоритетне значення по відношенню до держави. Така транспозиція та побудова пріоритетів та черговості прав не тільки обмежує державну владу у її схильності до етатизму та свавілля, а й встановлює чіткі нормативні межі її функціонування, – причому найважливішою гарантією існування такої системи є конституція держави, яка, з одного боку, визнає, легалізує, охороняє, захищає, гарантує основоположні права людини, а з іншого – чітко встановлює юридичні обмеження для держави, її органів, посадових і службових осіб. На жаль, в сучасних умовах стан міжнародного миру та міжнародної безпеки, а з ними і вся система міжнародного правопорядку опинилися під загрозою завдяки агресивному збройному нападу РФ на Україну, що ставить, об'єктивує та актуалізує питання формування мілітарного конституціоналізму, як одного з видів загального конституціоналізму, причому в контексті його різнорівневого розуміння – починаючи з локального, далі регіонального, національного, макрорегіонального, і закінчуючи глобальним рівнем, що знайде своє місце в феноменології глобального конституціоналізму.

Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12-22.

У сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р., науково-практична парадигма українського конституціоналізму набуває певних модифікацій, що обумовлені особливостями. У статті доведено, що сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану набуває певних модифікацій. Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють такі зміни його практичної парадигми. По-перше, це зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності Конституції України. По-друге, це зміни функціонального механізму конституціоналізму, а саме: зміни у системі, компетенції та функціональної спрямованості органів публічної влади; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені; застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни. По-третє, це необхідність удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної стійкості українців. Водночас сучасна парадигма українського конституціоналізму

містить константи, які є незмінними за будь-яких екстремальних умов, у тому числі вони є постійними і в умовах воєнного стану, а саме – це цілеспрямованість (на утвердження прав і свобод людини) та принципи сучасного українського конституціоналізму, що відповідають загальнолюдським та європейським цінностям.

Бень Я. В. Методологія дослідження механізмів реалізації демократії участі в умовах воєнного стану в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С. 143-153.

У публікації розкриваються методологічні аспекти наукових досліджень розбудови і функціонування механізмів демократії участі в Україні в після воєнної агресії РФ. Наголошується, що з одного боку, запровадження в Україні воєнного стану обмежило низку конституційних прав громадян і форми соціальної участі громадян, а з іншого – демократія участі продовжує ефективно функціонувати на загальнонаціональному та місцевому рівнях на більшості територій нашої держави, підконтрольних Україні. При міністерствах і центральних органах виконавчої влади продовжують діяти громадські ради, найбільш важливі проекти нормативно-правових рішень проходять громадські обговорення, а електронні звернення до Президента України демонструють зацікавленість громадян з багатьох питань, пов'язаних із протистоянням України російській агресії. Ще більшої популярності демократія участі (місцеві ініціативи, громадські слухання, загальні збори жителів, партисипаторні бюджети) має в територіальних громадах. Відзначається, що методологія досліджень науки державного управління була сформована відносно нещодавно, але враховує історичні досягнення методології інших соціогуманітарних досліджень у сфері філософії, права, економіки, соціології тощо. Під цією методологією запропоновано розуміти системи взаємозумовлених і різнорівневих (філософських, загальнонаукових, спеціальних) методів і їх груп, які становлять складно диференційований інструментарій пізнання явищ, процесів, статусів і феноменів державного управління, включаючи сутність, зміст, механізми і форми використання потенціалу партисипаторної демократії в публічному (державному) управлінні. Обґрунтовується важливість трансформації методології дослідження питань теорії та практики розвитку демократії участі в Україні в умовах воєнного стану. Зокрема, через посилення цієї методології прогностичними методами і методами моделювання. Оновлена методологія має створити дієвий пізнавальний інструментарій для використання потенціалу партисипаторної демократії при формуванні національного спротиву проти російської агресії. Наступним важливим завданням трансформації методології дослідження демократії участі в державному управлінні є формування перспективних теоретичних моделей поглиблення демократичних перетворень в Україні під час повоєнної відбудови нашої держави.

Гриняк А. Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С.21-28.

Статтю присвячено розгляду особливостей примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті визначено пошук можливостей удосконалення механізму примусового відчуження майна на користь держави з метою суспільної необхідності. Підкреслено, що навіть в умовах воєнного стану повинні бути задіяні всі правові інструменти нівелювання безпідставного порушення фундаментального принципу недоторканності власності. Виокремлено відмінні ознаки реквізиції у разі надзвичайних обставин та реквізиції в умовах воєнного стану, що полягає у моменті отримання власником реквізованого майна його ринкової вартості. У випадку реквізиції майна у разі надзвичайних обставин відшкодування його вартості відбувається до безпосереднього передання майна державі. У випадку реквізиції в умовах воєнного стану, як правило, – після припинення чи скасування правового режиму воєнного стану. Запропоновано реквізицію як правове явище розглядати як юридичний факт, як засноване на

адміністративному акті цивільне правовідношення, як правовий інститут. Підставою реквізиції в умовах воєнного стану є юридичний склад, кожен з елементів якого становить певний юридичний факт (оголошення воєнного стану, рішення державного органу про реквізицію), тому лише у сукупності він може призвести до припинення права власності у попереднього власника та його виникнення у держави. Відповідно, лише за умови накопичення цих юридичних фактів (повного юридичного складу) відбудеться настання кінцевого правового результату, а саме перехід у державну власність необхідного для захисту країни чи виконання інших супутніх цьому функцій майна. Виокремлено умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану (введення воєнного стану; ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією; оплатна основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості; дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням; дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна). Акцентовано увагу на випадках та механізмі відшкодування вартості реквізованого майна, а також надання попередньому власнику взамін іншого майна. Встановлено можливість реквізиції тварин як особливого об'єкта цивільних прав. Визначено механізм та особливості повернення реквізованого майна.

Ортинська Н. В. Право під час збройного конфлікту. Європейські перспективи. 2022. № 2. С. 11-15.

У статті досліджено питання захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. Проаналізовано історичні передумови для створення міжнародних договорів щодо гуманного ставлення під час збройного конфлікту. Наголошено, що Женевські конвенції покликані створити межі, які не повинні переходити воюючі сторони, адже зі стратегічного погляду вони не впливають на результат, а лише повинні зберегти життя, не допустити людських страждань, знущань, катувань, голоду та інших звірств, що мали місце в історії людства. Однак, на жаль, порушення Женевських конвенцій фіксують майже в кожному збройному конфлікті сучасності.

Рогач О. Я., Бєлов Д. М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70. С. 136-140.

Вказується, з 2014 року, а особливо, з після 24 лютого 2022 року «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (і мова іде вже не тільки про вітчизняну парадигму. На сьогодні слід говорити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні). Встановлено, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України спостерігаємо нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму:

–ліберальна доктрина, яка зіграла настільки значиму роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьогодні значного коректування з врахуванням нового підходу до поняття «національна безпека»;

–назріла необхідність суттєво скорегувати парадигму і розглядати забезпечення національної безпеки держави не тільки як характеристику захисту від загроз, а і як урегульовані правом суспільні відносини, що відображають стан та розвиток об'єктів національної безпеки;

–напрямок сучасної парадигми конституціоналізму слід передбачити й оптимізацію структури органів забезпечення національної безпеки шляхом: реформування структурних ланок цих органів відповідно до чіткого визначення завдань та функцій усіх органів та їх структурних підрозділів; усунення дублювання та паралелізму в діяльності окремих органів, а також залучення

працівників до виконання не властивих їм функцій; визначення оптимальної та обґрунтованої штатної чисельності служб і підрозділів кожного органу; захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

–необхідно перейти від практики ситуативного реагування на несподівані загрози й небезпеки до комплексної, довгострокової і науково обґрунтованої державної політики в сфері національної безпеки з максимальним використанням прогностичних оцінок;

–парадигма сучасного конституціоналізму повинна бути спрямована на перегляд структури, ролі та місця міжнародних утворень у системі забезпечення національної безпеки, що хоча за своєю природою спрямовані на забезпечення безпеки, проте на практиці виявилися нездатними реалізувати цю функцію.

Болдирєв С. В., Лінник М. П. Способи подолання недоліків правового регулювання статусу та організації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування в контексті воєнної та післявоєнної відбудови інфраструктури. *Інтернаука. Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 5. С.1-18.

Дана наукова стаття присвячена темі недоліків правового регулювання статусу та організації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування в контексті воєнної та післявоєнної відбудови інфраструктури. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що на даний момент чинна юридична база України, що регулює воєнну та післявоєнну відбудову держави, містить велику кількість погрішностей та потребує комплексного оновлення. Ті малочисельні українські наукові роботи, які були покликані бодай частково вирішити питання відбудови інфраструктури всередині держави, не охоплюють більшості виникаючих у процесі цієї відбудови аспектів. Запропонована стаття має на меті запропонувати власні ідеї з удосконалення нормативно-правової бази України, які мають регулювати процес відновлення пошкодженої та зруйнованої інфраструктури. Задля цього у статті було досліджено законодавчу базу, яка регулює статус та організацію роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Далі в науковій роботі зазначається, що оновлення чинної юридичної бази з приводу відбудови інфраструктури має відбуватись виключно відповідно до планів інтеграції національної юридичної бази в європейський законодавчий простір. Враховуючи всі ці фактори авторами статті було резюмовано, що єдиним комплексним способом врегулювання процесу відбудови України є створення Плану реконструкції пошкодженої інфраструктури на період дії воєнного стану і у відбудовний період із подальшим його юридичним закріпленням. Такий план має містити зміни на державному рівні (Міністерство інфраструктури України, Кабінет Міністрів України, комітети Верховної Ради України), зміни на місцевому рівні (військові та військово-цивільні адміністрації, місцеві ради, об'єднані територіальні громади), а також певні додаткові зміни (створення певних комісій та підрозділів). Окремо був викладений перелік найбільш вагомих положень, які мають бути обов'язково викладені у плані реконструкції.

Кравчук В. М. Права суддів в умовах правового режиму воєнного стану : актуальні питання обмеження та реалізації. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 2 (20). С. 138-155.

У публікації аналізується вплив введеного воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на реалізацію прав суддів. В умовах правового режиму воєнного стану судді діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Конституційні засади правового статусу суддів, передбачені Основним Законом України в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Права суддів розглядаються як вид і міра їх можливої чи дозволеної поведінки, що встановлені нормами права для реалізації їхніх функцій і завдань та забезпечувані державою.

Права суддів, як важливий елемент їх правосуб'єктності, виступають вагомою складовою правового статусу суддів. Запропоновано поділяти права суддів на загальні та спеціальні. До загальних відносяться ті права, які належать судді як людині і громадянину, але після набуття ним відповідного правового статусу змінюють зміст, порядок реалізації та забезпечення. До спеціальних відносяться права, які пов'язані зі здійсненням правосуддя і виникають з моменту набуття особою правового статусу судді (тобто, з моменту складення присяги). Загальні права суддів в умовах правового режиму воєнного стану можуть бути обмеженими у такому ж порядку, які права людини та громадянина. Однак, окремі загальні права суддів в умовах правового режиму воєнного стану можуть бути обмеженими в особливому порядку, зумовленому особливостями правового статусу суддів. Крім того, такі обмеження можуть встановлюватись відповідно до закону органами суддівського самоврядування. Спеціальні права суддів в умовах правового режиму воєнного стану можуть бути обмеженими у такому ж порядку, як і загальні права суддів. Однак, окремі спеціальні права суддів в умовах правового режиму воєнного стану можна було б не обмежувати взагалі, зважаючи на необхідність отримання судьями судів системи судоустрою України необхідного досвіду для розгляду військових злочинів.

Пряміцин В. Ю., Лепеха В. О. Свобода як цінність права в умовах правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1(42). С. 13-17.

Стаття присвячена свободі у її теоретико-правовому та практичному аспекті. Виділяються та описуються характерні особливості механізмів реалізації, гарантії та захисту прав та свобод людини в Україні. Значна увага приділяється внутрішньодержавному механізму реалізації прав, що має за собою чотири види: конституційний захист (усі гарантії та принципи закріплені Конституцією); судовий захист (кожний має право звернутися до суду для захисту інтересів), а також власний захист (кожний може захищати свої права будь-якими способом, що не порушує закон). Проаналізовано законодавство України, знайдено положення, які забезпечують захист та реалізацію прав та свобод громадянина. Розглянуто загальні питання обмеження прав та свобод людини та громадянина в умовах правових режимів надзвичайного та воєнного станів. Проаналізовано поняття та законодавче регулювання воєнного та надзвичайного станів в Україні. У цій статті зроблено спробу розкрити основні причини існуючих проблемних питань. Проаналізовано погляди вчених-юристів щодо цього питання, виділено найбільш оптимальні та наближені до чинного законодавства думки. Проведено порівняння законодавства України та зарубіжних держав щодо обмеження прав та свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану. Виділено проблему, яка мало вивчена та потребує подальшого дослідження, у законодавстві вона перебуває у вигляді відсутності принципів обмеження прав і свобод та запропоновано можливі шляхи вирішення за допомогою введення змін до існуючих Законів України «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану» таких принципів як заборона превентивного обмеження прав і свобод, чіткість встановлених обмежень, загальний характер обмежень, неприпустимість дискримінації, обґрунтованість обмеження.

Білокурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7-18.

У статті досліджуються питання нормативно-правового регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Аналізуються положення окремих нормативно-правових актів, що прийняті в Україні в період дії воєнного стану. Особлива увага приділена деталізації рішень Конституційного Суду України з питань, що торкаються обмежень прав і свобод людини. Наголошено, що права людини

можуть обмежуватися із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Висвітлено випадки обмеження окремих особистих, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Корнута Л. М. Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 2. С. 64-69.

У статті проводиться аналіз окремих питань організації роботи державної служби у часи війни. Визначено, що звичайний режим роботи державних службовців, що визначений та закріплений у діючому законодавстві, забезпечення їх прав та законних інтересів, а також створення безпечних умов праці задля виконання професійних повноважень та обов'язків в умовах війни стають майже неможливими. Хоча, держава зобов'язана зробити усе можливе з метою збереження та відновлення роботи державних органів, що забезпечують суспільний порядок та безпеку, надають адміністративні послуги та забезпечують права громадян. Зокрема, серед таких актуальних питань, що потребують свого нормативного та практичного урегулювання у період воєнного стану є питання вступу на державну службу. Проблема заміщення вакантних посад в державній службі у період воєнного стану є актуальним оскільки проведення звичайної конкурсної процедури, що передбачена законодавством є неможливою через ряд об'єктивних причин, також не варто забувати, що серед державних службовців є військовозобов'язані та такі особи, котрі виявили бажання приєднатися до лав Збройних Сил України чи Територіальної оборони. Тут виникає одразу кілька проблем: забезпечити заміщення вакантної посади, при цьому забезпечивши права та правові гарантії службовця, котрий захищає Батьківщину. Визначаються особливості урегулювання питання забезпечення та організації дистанційної роботи державних службовців. В умовах війни питання нормативного чіткого визначення організації дистанційної роботи державних службовців є украй важливим, та чи не єдиним виходом із ситуації в якій перебуває країна. Окремо розглядаються особливості професійної діяльності державних службовців, які працюють дистанційно вимушено перебуваючи за кордоном. У статті також розглядається проблематика питання забезпечення правових гарантій та заохочень державних службовців у період введення воєнного стану. Зокрема гарантії щодо збереження місця роботи, посади, середнього заробітку тощо. Проблематика урегулювання зазначених питань полягає у тому, що період війни є непередбачуваним у часових рамках, в затратах ресурсів та необхідному людському потенціалі. Однак, перш за все важливим є дотримання загальноприйнятих конституційних принципів та принципів державної служби, дотримання загальнолюдських цінностей та моральних якостей. У той же час, урегулювання зазначених питань на нормативному рівні дозволить зберегти нормальну роботу державних інституцій та забезпечити права та конституційні гарантії державних службовців.

Лялюк О. Ю. Військові та військово-цивільні адміністрації в системі територіальної організації влади в Україні: компаративний аналіз. Проблеми законності. 2022. № 157. С. 6-19.

Досліджено питання конституційно-правового статусу військових та військово-цивільних адміністрацій та проблеми їх територіальної організації, проведено їх порівняльну характеристику. Проаналізовані недоліки правового регулювання територіальної основи діяльності військових та військово-цивільних адміністрацій, розглянуто питання їх взаємодії з іншими органами публічної влади. Територіальна організація військових (військово-цивільних) адміністрацій, які сьогодні є ключовими публічно-владними інституціями на територіях, де запроваджено військовий стан, потребує удосконалення. Насамперед, удосконалення правового регулювання цих питань має ґрунтуватись на вирішенні питання їх підзвітності та підконтрольності, зокрема, віднесення їх

до сфери впливу якоїсь однієї системи управління, унормування взаємодії військових (військово-цивільних) адміністрацій з іншими публічними інституціями, зокрема, органами місцевого самоврядування. Загальні засади військової організації на території України мають бути передбачені на конституційному рівні. Крім того, модель територіальної організації влади має передбачати одноманітні підходи до формування військових (військово-цивільних) адміністрацій в усіх адміністративно-територіальних одиницях у межах конкретної території.

Коломоєць Т. О., Крємова Д. С. «Антикорупційні обмеження» для публічних службовців в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: чи можливою є зміна «базової» нормативної моделі?. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 59-64.

Для забезпечення ефективності діяльності публічних службовців, їх «максимальної» концентрації зусиль на реалізації та захисті публічних службовців впроваджено інститут «обмежень для публічних службовців», невід'ємною складовою якого є «антикорупційні обмеження для публічних службовців» як «фільтр» проти «корозії публічної влади». В Україні інститут «антикорупційних обмежень для публічних службовців» успішно використовується вже протягом тривалого часу, зазнав істотних змін у нормативно-правовому закріпленні своїх засад, зарекомендував себе як достатньо ефективний інструмент запобігання корупції у всіх її зовнішніх проявах у сфері публічної служби. Втім в умовах впровадження правового режиму воєнного стану в Україні істотно актуалізує проблематика дієвості «базової» нормативної моделі відповідних обмежень з огляду на особливі умови здійснення публічно-службової діяльності, нагальні потреби держави, об'єктивізує зміну «формату» кадрового, матеріально-технічного забезпечення публічної служби тощо. За умов істотного зростання кількості публічних службовців, які тимчасово «вивільняються» з «активного процесу» професійної постійної публічно-службової діяльності (відпустка за власний рахунок, простій, відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років тощо) у контексті активізації внутрішньо міграційних процесів у державі, залучення цивільних публічних службовців (як функціональних, так і спеціальних) до служби у ЗСУ, лавах територіальної оборони, що, у свою чергу, зумовлює «кадрові проблеми», вирішення яких можливе, в т. ч. й за рахунок тих кадрових ресурсів, які залишилися, потреб держави у матеріальних ресурсах, отримання яких можливе, в т. ч. й із залученням публічних службовців, гостроти набуває питання відповідності реальним вимогам функціонування держави тієї нормативної моделі «антикорупційних обмежень», яка є дієвою для «звичайних умов», однак «гальмує» або ж відіграє роль «непереборного фільтру» для функціонування держави в умовах особливих правових режимів і зокрема воєнного стану. Це актуалізує питання можливості і доцільності модифікації нормативної моделі «антикорупційних обмежень» для публічних службовців в умовах дії правового режиму воєнного стану, із тим, щоб вони відігравали роль «антикорупційного фільтру», однак з акцентом на ті умови, які зумовлені саме особливим правовим режимом. Умовно виділити пропонується дві групи таких обмежень залежно від можливості закріплення «модифікованої» (додаткової) нормативної моделі «антикорупційних» обмежень для періоду дії правового режиму воєнного стану: перша, яка не передбачає наявності такої моделі взагалі й збереження лише чинної «базової» моделі (обмеження щодо використання особою службового становища та службових повноважень та обмеження для экс-службовців); друга, яка передбачає, поряд із чинною, й можливість впровадження нормативної моделі таких обмежень на період дії правового режиму воєнного стану.

Кушніренко О.Г., Зав'ялов Є. В., Козьміна Ю. Г. Обмеження прав та свобод людини у воєнний час: конституційно-правовий аспект. *Internauka. Series: Juridical Sciences*. 2022. № 4. С. 1-23.

24 лютого 2022 року, у зв'язку з початком війни Російської Федерації проти України, був введений особливий правовий режим – воєнний стан на всій території держави. В статті розглянуто поняття

«воєнний стан», зазначено правову основу та підстави цього правового режиму. Акцентовано увагу на визначенні проблемних аспектів регламентації, дотримання та реалізації прав та свобод людини в умовах введення особливого правового режиму. Беручи до уваги ст. 1, п. 3 ст. 5 та ст. 64 Конституції України, стає очевидним, що Україна має дотримуватися демократичних принципів обмеження та дотримання прав людини в умовах запровадження воєнного стану. Розглянуто досвід зарубіжних країн щодо закріплення та дотримання конституційних засад обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану. Порівняльний аналіз дає змогу визначити, що практика країн з демократичним політичним режимом є гарним прикладом для вдосконалення законодавчої бази нашої країни щодо порушеної проблеми. Акцентується увага, що важливим є подальше вивчення даного питання з метою вдосконалення не лише теоретичної бази дослідження, але й підвищення правової культури населення. Необхідним є звернення до досвіду інших країн, оскільки тільки в такому випадку Україна зможе стати по-справжньому правовою, демократичною та соціально-орієнтованою державою.

Ковальчук А. Ю. Захист особистих немайнових прав людини, що опинилися на території збройного конфлікту: українські реалії й міжнародний досвід. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. № 1 (19). С. 19-23.

Порушується проблема захисту прав і свобод людини під час збройних конфліктів. Особлива увага приділяється забезпеченню Протоколу I до Женевської конвенції, в якому зазначено, що сторони будь-якого збройного конфлікту повинні розрізняти цивільних осіб і військових і спрямовувати свої дії лише проти військових цілей. Цивільним особам, наскільки це можливо, мають бути забезпечені житлові умови та захист від вбивств, насильства, стресу, репресій, знищення їхнього майна та захоплення заручників. Їхні особисті права, честь, гідність та особиста недоторканність мають поважатися та гарантуватися. Держава-агресор не дотримується норм міжнародного права, а українська система безпеки, у свою чергу, виявила прогалини в організації швидкої евакуації мирного населення. В результаті значна кількість громадян залишилася на території бойових дій і змушена була забезпечити собі хоча б мінімальну особисту безпеку. Відповідно, необхідно вивчати досвід інших країн світу, які зазнали збройної агресії на своїх територіях, у контексті позитивних практик захисту населення, вимушеного опинитися на території бойових дій. У статті зроблено висновки щодо формування нової політики безпеки та розробки превентивних заходів щодо захисту особистих прав і свобод громадян під час збройних конфліктів.

Коломоєць Т. О., Крємова Д. С. Присяга у службовому праві України: оновлений погляд на ресурс під час дії правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 29-33.

Присяга у службовому праві є унікальним правовим феноменом, ресурс якого сформовано завдяки поєднанню властивостей особливого юридичного факту, правового символу, правового ритуалу, правової процедури у специфічній сфері об'єктивізації – публічно-службовій діяльності, із наданням особі, яка вперше вступає на публічну службу, правового статусу публічного службовця, що, у свою чергу, зумовлює особливий «юридико-моральний» зв'язок особи із «служінням» публічним інтересам, дотриманням нею відповідних зобов'язань такого служіння у професійній діяльності й гарантованістю такого дотримання за рахунок державно-правових заходів. Саме завдяки «присяжним» нормам регламентуються засади «вірного», «сумлінного», «відданого» служіння особи публічним інтересам, визначається специфіка правового статусу такої особи, уповноваженої «служити» публічним інтересам, й реагування держави на порушення особою відповідного урочистого публічного зобов'язання, «дефектність» «якості» морально-правового зв'язку особи із державою, роль і значення якого недооцінювати, з огляду на цільову

спрямованість публічно-службової діяльності, не варто, а тим більше під час дії правового режиму воєнного стану, коли «гострота» відданості, сумлінності, патріотичності служіння особи публічним інтересам зростає у рази. За таких умов важливо усвідомлювати, що дотримання «присяжних» норм як одна із форм реалізації норм права вимагає оновлення засад регламентації, саме із акцентом на особливість умов такого дотримання, а отже оновлення як регулятивних засад, так і охоронних, із забезпеченням релевантності правового підґрунтя використання ресурсу всього інституту «присяжних» норм й сфери та умов їх об'єктивізації, а це, у свою чергу, й «якості» такого використання не тільки в умовах «звичайного», а й особливого правового режиму, в т.ч. й в умовах дії правового режиму воєнного стану, що в умовах сьогодення для України набуває неабиякого практичного значення. На підставі аналізу наявних тематичних джерел та з урахуванням реальних викликів часу, запропоновано модель нормативного закріплення засад використання ресурсу присяги у службовому праві під час дії правового режиму воєнного стану, яка б забезпечила підґрунтя для «якісного» існування такого феномену не лише в умовах «звичайного» правового режиму регламентації публічно-службових відносин, а й «відреагувала на запит реального служіння Українському народові» в унікальних правових режимах.

Настіна О. І. Особливості нормативно-правового регулювання примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. № 1(19). С. 24-29.

У статті висвітлено актуальні питання та законодавчі особливості припинення приватної власності на землю та набуття державних прав власників землі в умовах воєнного стану. Пояснено існування різного за формою, змістом та механізмом у правовому регулюванні процедури примусового відчуження майна, процедури примусового вилучення майна на користь держави. Примусове припинення права приватної власності на землю в умовах воєнного стану тягне за собою набуття стану прав власника. Примусове відчуження земельної ділянки має відбуватися після попередньої оплати відчуження; порядок вилучення землі для потреб держави може передбачати наступне відшкодування. Запропоновано шляхи вирішення правових колізій шляхом систематизації підстав набуття державою права власності в умовах воєнного стану та заповнення прогалин у законодавстві, шляхом розробки окремого механізму, що регулює порядок примусового відчуження земель у воєнному стані, рішення про визначення переліку земель, на які може застосовуватися примусове відчуження або вилучення землі.

Камінська Н. В. Деокупація як інструмент відновлення територіальної цілісності України: загальнотеоретична характеристика та тенденції законотворчості. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1. С. 50-69.

На основі комплексного підходу сформульовано визначення механізму деокупації як сукупності принципів, форм, методів, засобів, що використовуються органами державної влади, суб'єктами міжнародного права, інститутами громадянського суспільства та іншими суб'єктами для успішного забезпечення деокупації та подальшої реінтеграції тимчасово окупованої території України. Забезпечення деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України передбачає поєднання форм і засобів деокупації та реінтеграції військового, політичного, інституційно-організаційного, правового, соціально-економічного, інформаційно-ідеологічного та іншого характеру. Акцентовано на необхідності належної та своєчасної державної підтримки та захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, інших вразливих категорій населення з тимчасово окупованих територій України. Важливим є усунення прогалин у національному законодавстві стосовно порядку притягнення до відповідальності за неправомірні дії, що посягали на конституційний лад і територіальну цілісність держави, її суверенітет, а також відшкодування заподіяних збитків. Так, на часі ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного

кримінального суду, з урахуванням зобов'язань за Угодою про асоціацію 2014 р., що зумовлює прийняття спеціального законодавства, внесення змін і доповнень до існуючих нормативно-правових актів у даній сфері. Поряд з цим, безумовно необхідними є консолідація українського народу і національної єдності, утвердження національної ідеї та свідомості.

Галкіна Н. М. Правова регламентація трудових відносин під час воєнного стану. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2022. № 2. С. 1-22.

У науковій статті аналізуються новації законодавства про працю з метою усунення наявних прогалин в регламентації трудових відносин в умовах воєнного стану, що можуть призвести до виникнення трудових спорів. За реалій сьогодення чинний Кодекс законів про працю України не дозволяє оперативно реагувати на виклики часу, його норми не спроможні забезпечити гнучку регламентацію трудових правовідносин в умовах воєнного стану, тому набув чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136. У період воєнного стану продовжують діяти норми Кодексу законів про працю, яких не змінив або не скасував Закон № 2136. Через воєнний стан роботодавці та наймані працівники переформатовують алгоритм своєї роботи в залежності від конкретних обставин. Так, окремі працівники можуть продовжувати працювати дистанційно. Роботодавець може запропонувати працівникам оформити щорічну основну відпустку, соціальну відпустку або відпустку без збереження заробітної плати на період воєнного стану. Приділено увагу табелюванню відсутності працівника на роботі, порядку обміну документами на період дії воєнного стану, призову працівника на військову службу або укладенню ним контракту. Аналізуються питання запровадження трудової повинності в умовах воєнного стану. Піднімається питання неможливості звільнення працівника, який на початку військових дій тимчасово виїхав до іншої країни та отримав там статус біженця. Окреме питання, що потребує уваги як наукового осередку, так і пересічних працівників, стосується заборони на проведення страйків. Запропоновано авторську редакцію ч. 1 ст. 24 Закону «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»: «Забороняється проведення страйку за умов, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю і здоров'ю людей, національній безпеці, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків».

Андрухів О. І. Статус дітей сиріт в Україні в умовах війни. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 76-84.

Мета дослідження - вивчення історичного досвіду запобігання безпритульності і бездоглядності дітей-сиріт, а також характеристика правових норм, що гарантують захист дітей-сиріт в умовах війни. Методика. Методика включає комплексний аналіз та узагальнення теоретичного та джерельного матеріалу і подальшого формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались принципи об'єктивності та системності, а також загальнонаукові, спеціально-юридичні та спеціально-історичні методи наукового пізнання: аналізу, синтезу, компаративний, функціонально-юридичний, системно-історичний. Результати. Проблему дітей-сиріт варто розглядати крізь призму аналізу історичного досвіду виникнення такого явища та боротьби з ним; причин виникнення безпритульності та бездоглядності дітей-сиріт; процедуру взяття під опіку, усиновлення й виховання дітей-сиріт; інформаційну політику держави у сфері захисту дітей-сиріт. Дотримання прав дитини є основоположним завданням держави та громадянського суспільства. Особливо актуалізується ця проблема в умовах війни, коли дитина завжди є найменш захищеною. Статистичні відомості про кількість дітей, що осиротіли внаслідок війни (починаючи з 2014 року), кількість дітей, що насильно вивезені на територію Росії, внутрішнє переміщення дітей-сиріт з територій де ведуться бойові дії, свідчить про гостроту проблеми і необхідність консолідації суспільства для вирішення цієї проблеми.

Наукова новизна. Проаналізовано історичні аспекти запобігання дитячої безпритульності, визначено причини виникнення такого явища; вказано на зміни, що відбулися в національному законодавстві стосовно процедури взяття під опіку, усиновлення й виховання дітей-сиріт. Практична значимість. Результати дослідження може бути використано у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.

Lutskyi R. Theoretical foundations of Russian imperialism as a danger to the constitutional order of Ukraine and world order / Теоретичні основи російського імперіалізму як небезпеки конституційному ладу України та світовому правопорядку. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2022. № 13. С. 106-115.*

Проаналізовано причини, передумови, геополітичні та геоісторичні цілі агресії Росії проти України. З'ясовано реакцію Заходу на російську геостратегію реваншу. Доведено, що гібридна війна породила глибоку кризу світової системи безпеки, яка ведеться з лютого 2014 року, коли почалася російсько-українська війна. Російська Федерація, порушивши норми та принципи міжнародного права, двосторонні та масштабні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим та Севастополь. Методологія. Методологічну основу статті складають сукупність світоглядно-філософських, наукових засад і підходів та спеціально-наукових методів пізнання міжнародно-правових явищ і геополітичних процесів, що відбуваються у світі. Самостійне використання цих методів забезпечувало можливість вирішення поставлених завдань серед яких головним являється доведення загрози Росії міжнародному правопорядку. На основі чого було зроблено фундаментальний висновок про те, що путінська Росія повинна розпастися як імперія для того, щоб був відновлений світовий закон і порядок. Результати. Росія без оголошення війни напала на Україну і знову поставила під сумнів міжнародний порядок в Європі, починаючи з 24 лютого 2022 року, коли лідер російської держави оголосив про початок "спеціальної військової операції" щодо України. Єї метою він назвав "демлітаризацію" країни. Збройні сили Російської Федерації почали обстрілювати міста України та її військову і цивільну інфраструктуру по всій території нашої держави. Передувало цьому божевілля 21 лютого 2022 року, коли президент Росії Володимир Путін визнав незалежність Донецької та Луганської народних республік. Проте російсько-українське протиставлення має глибоке історичне коріння. Поглинення України та її людських ресурсів - одним з ключових завдань розвитку проєкту російського імперіалізму. Сучасний процес формування та розвитку путінської Росії завжди супроводжувався війни з Україною. Росія мала на меті знищити нашу молоду державу. Історія взаємовідносин українського та російського народів - це літопис воєн, визвольних змагань українців та послідовної політики русифікації та асиміляції нашого народу.

Мовчан Р. О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2022. № 13. С. 197-204.*

Мета роботи - критичне осмислення кримінально-правової новели, передбаченої ст. 436-2 КК України, за результатами якого мають бути: по-перше, запропоновані рекомендації щодо вирішення тих дискусійних питань, наявність яких спроможна викликати найбільші складнощі у процесі правозастосування; по-друге, виявлені притаманні аналізованій нормі вади та висловлені пропозиції щодо їхнього усунення. Для досягнення задекларованої мети була обрана методика, інструментарій якої надав можливість об'єктивно дослідити розглядуване рішення законодавця. Під час висвітлення відповідної проблематики використано філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи. Зокрема, метод системно-структурного аналізу використаний як при дослідженні зв'язків аналізованої кримінально-правової заборони із правовою системою України

загалом, так і з іншими нормами та інститутами Загальної та Особливої частини КК України. Формально-логічним (догматичним) методом автор послуговувався під час тлумачення відповідних норм КК України. Сформульовані рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства та оптимізацію правозастосовної практики. Наукова новизна полягає в тому, що проведені дослідження дозволили сформулювати конкретні рекомендації щодо вирішення колізії між ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України, а також вперше озвучити пропозиції щодо удосконалення структури ст. 436-2 КК України. Практична значимість. Висновки та пропозиції, які сформульовані у статті, можуть бути використані у нормотворчій діяльності для вдосконалення кримінального законодавства України щодо протидії досліджуваним злочинам, а так само в науково-дослідній діяльності та навчальному процесі - як підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за вчинення розглянутих кримінальних правопорушень.

Філатов В. В. Теоретико-прикладні проблеми перехідного правосуддя: національний рівень. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 1. С. 79-83.

Досліджено теоретико-прикладні проблеми перехідного правосуддя, які на сучасному етапі існують на національному рівні. Акцентовано увагу на тому, що ці проблеми негативно позначаються на результативності інституційних реформ та відновного правосуддя. З огляду на це, автор визначає наступну мету роботи: комплексний аналіз теоретико-прикладних проблем дослідження моделі перехідного правосуддя. У процесі дослідження автором систематизовано наступні теоретико-прикладні проблеми дослідження моделі перехідного правосуддя: відсутність повноти розуміння філософсько-аналітичної природи моделі перехідного правосуддя; відсутність ретроспективних зв'язків становлення і розвитку моделі перехідного правосуддя в сучасному міжнародному праві; невизначеність критеріїв співвідношення справедливості та прагматизму в межах моделі перехідного правосуддя; недосконалість теоретичних положень щодо структурованості моделі перехідного правосуддя та взаємозумовленості її окремих елементів; фрагментарність уявлень про передумови застосування моделі перехідного правосуддя; обмеження функціональних здібностей моделі перехідного правосуддя. Доведено, що на національному рівні досі не склалися теоретико-правові положення щодо суті та змісту моделі перехідного правосуддя, внаслідок чого напрямки перехідного правосуддя реалізуються ситуативно, безсистемно та не мають достатнього нормативно-правового закріплення. Встановлено, що модель перехідного правосуддя є новою для Української держави, тому осмислення її суті та структури знаходиться лише на початковому етапі. Акцентовано увагу на проблемі відсутності в Україні практичних експертів, які обізнані в питаннях перехідного правосуддя та брали участь у врегулюванні наслідків збройних конфліктів (інших соціальних потрясінь в інших державах).

Брийовська І. Б. Зміни у трудовому законодавстві України в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 2. С. 6-11.

Надано аналіз розгляду суттєвих змін в українському законодавстві стосовно врегулювання трудових правовідносин під час воєнного стану. До вибірки проаналізованих правових актів увійшли перш за все відповідні редакції законів про організацію та оптимізацію зайнятості, а саме, № 2136 "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану", N 2220-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану", N 2352-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин", та про мобілізацію та соціальний захист і N 3544-XII "Про мобілізаційні підготовку та мобілізацію", N 15 "Про соціальний захист та військовослужбовців та членів їх сімей" та їх редакції під час воєнного стану. Завершують добірку укази Президента України № 65, 342 та 574 про строки мобілізації, та постанови Кабінету Міністрів України N 168, 221, 440, 481

про виплати та організацію роботи військовослужбовців, оплати праці цивільному у цивільному секторі, організації та оптимізації роботи державних працівників та суб'єктів господарювання під час воєнного стану, та інші супровідні документи. Простежено певну тенденцію до обмеження конституційних прав громадян на працю, спричинених військовими діями на території України, через що неможливо реалізувати права та обов'язки трудових правовідносин у повному обсязі. З'ясовано, що конкретні соціальні гарантії держава надала військовослужбовцям, запоруки збереження державності в обставинах, що склалися. При цьому, згідно із законодавством, цілком обгрунтованим є перелік категорій громадян України, для яких передбачено відстрочку або звільнення від військової служби у зв'язку із зайнятістю в управлінні, силових структурах різного роду, доглядом за дітьми та хворими або за станом здоров'я. Виявлено тенденцію до збільшення навантаження на працівників, нові реалії трудових правовідносин на основі релокації підприємств на захід України та потреби гарантувати зайнятість внутрішньо переміщених осіб. Натомість волонтерська робота ще не знайшла належного окреслення у законодавстві України.

Філатов В. В. Розвиток теорії інформаційних правовідносин в умовах перехідного правосуддя в Україні . *Держава та регіони. Серія: Право.* 2019. № 1. С. 106-109.

Досліджено проблему впливу правосуддя перехідного періоду в Україні на процес розвитку теорії інформаційних правовідносин. Розглянуто основні принципи та напрями перехідного правосуддя, охарактеризовано форми та методи їх реалізації. Детально проаналізовано стан розвитку теорії інформаційних правовідносин в Україні. Висвітлено перспективні тенденції розвитку теорії інформаційних правовідносин за умов перехідного правосуддя.

Чвалюк А. Принципи перехідного правосуддя. *Зовн. торгівля: економіка, фінанси, право.* 2021. № 4. С. 96-106.

Розглянуто принципи, на яких має ґрунтуватися українська модель перехідного правосуддя. Встановлено, що на нормативному та доктринальному рівнях закріплення принципів вітчизняної моделі перехідного правосуддя досі не відбулось. Запропоновано авторське бачення системи принципів вітчизняної моделі перехідного правосуддя та надано перспективні напрями їх практичної реалізації.

Богачов С. В. Проблеми формування виборчого процесу на постконфліктних територіях України (зарубіжний досвід, аналіз ситуації, пропозиції). *Держава та регіони. Серія Державного управління.* 2019. № 3. С. 153-158.

Висвітлено питання відновлення місцевого самоврядування на постконфліктних територіях, включаючи організацію та проведення місцевих виборів. Розглянуто досвід урегулювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в країнах ЄС (Хорватії, Боснії і Герцеговині, Великобританії та Північній Ірландії) і на пострадянському просторі (Таджикистані, Молдові, Азербайджані та Вірменії), що відбувалися в другій половині ХХ ст. Систематизовано шляхи розв'язання ними конфлікту, включаючи питання безпеки, політичні, економічні та соціокультурні завдання. Ці завдання пов'язані між собою та утворюють систему. Досвід показує, що завдання постконфліктного відновлення доцільно розв'язувати в такій послідовності: встановлення та підтримання безпеки, соціальний захист, економічна розбудова, політична стабілізація (включаючи організацію та реалізацію виборчого процесу). Визначено можливості використання зарубіжного досвіду на Сході України для розв'язання завдань постконфліктного періоду, включаючи відновлення місцевого самоврядування та проведення відповідних виборів. За результатами аналізу ситуації, що склалась на не підконтрольних Україні територіях, і документів щодо врегулювання конфлікту (включаючи Мінські домовленості, законодавство про особливий порядок і реінтеграцію) розроблено пропозиції щодо організації виборчого процесу з урахуванням

зарубіжного досвіду. Визначено, що формування виборчого процесу включає 6 етапів, таких як встановлення та підтримка безпеки; визначення часу проведення місцевих виборів; підготовка виборів (передвиборна кампанія); проведення виборів; підрахунок голосів і визнання легітимності виборів міжнародними спостерігачами. У висновках підкреслено, що під час формування виборчого процесу на постконфліктних територіях необхідно дотримуватися принципів законності, системності, узгодженості та встановлення довіри між конфліктуючими сторонами та посередниками. Визначено, що подальших досліджень потребують питання вдосконалення законодавства про місцеві вибори в Україні та оцінювання можливостей одночасного проведення місцевих виборів на підконтрольних і постконфліктних територіях Сходу України.

Леоненко Т. Є. Особливості дії Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції. Держава та регіони. Серія: Право. 2015. Вип. 2. С. 59-62.

Досліджено питання організації та діяльності судів за умов воєнного, надзвичайного стану. Розкрито особливості дій законів України, що регулюють діяльність судової влади, в районі проведення антитерористичної операції.

Амоша О. І. Проект Концепції державної цільової Програми з відновлення та розбудови миру у східних регіонах України. Економічний вісник Донбасу. 2016. № 1. С. 4-15.

Зміст проекту Концепції базується на забезпеченні реалізації національних інтересів України щодо подолання воєнного протистояння на сході України, на матеріалах зведеного звіту Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного банку реконструкції та розвитку (Світового банку) з оцінки відновлення та розбудови миру (том 1, 2), на нормативно-правових, законодавчих та стратегічних документах України, які спрямовані та сприяють розв'язанню проблем подолання кризового стану в державі та наслідків воєнних дій. Структура проекту Концепції відповідає вимогам документів такої спрямованості та містить розділи: визначення проблеми, аналіз причин її виникнення та розв'язання програмним методом, мету програми, визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми, шляхи і способи розв'язання проблеми, строки виконання програми, а також очікувані результати виконання Програми та визначення її ефективності, оцінку фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів для виконання програми з аналізом ризиків реалізації програми. Це першій в Україні проект документу концептуального плану, який стосується розв'язання проблем сходу України.

Николаєва В. І. Система соціальної підтримки в умовах воєнного конфлікту: проблеми транспарентності. Держава та регіони. Серія Державного управління. 2018. Вип. 1. С. 133-137.

Розглянуто питання організації системи соціальної підтримки та послуг різним категоріям населення України. Акцент зроблено на проблемах і причинах нерівності доступу до послуг соціальної сфери, особливо за умов воєнного конфлікту. Підкреслено, що інформаційна транспарентність є визначальним стратегічним ресурсом модернізації та реформування соціальних послуг.

Лобко М. М. Територіальна оборона як резерв посилення спроможності сил оборони. Науковий часопис Академії національної безпеки. 2018. № 1. С. 49-69.

Праналізовано деякі підходи щодо вдосконалення територіальної оборони як складової системи оборони держави, обґрунтовано певні шляхи її посилення для оборони держави й захисту територіальної цілісності України від агресора. Розглянуто: зміни в чинному законодавстві, що стосуються територіальної оборони; напрацювання вітчизняних фахівців щодо аналізу системи територіальної оборони України та необхідності її удосконалення; досвід Великої Британії щодо

реформування системи територіальної оборони; підхід до територіальної оборони як різновид народного опору, який зорганізується і здійснюється під керівництвом і контролем державних органів та спрямовується на сприяння діям регулярної армії для досягнення перемоги над агресором. Окреслено проблеми, які необхідно вирішити з метою підвищення оборонного потенціалу держави за рахунок територіальної оборони. Наголошено, що потрібне законодавче вдосконалення територіальної оборони для усунення протиріч - територіальна оборона як форма збройної боротьби потребує злагоджених дій усіх силових структур держави та місцевих органів влади і самоврядування. Водночас підготовка територіальної оборони та безпосереднє керівництво нею покладено на командування Сухопутних військ, яке, як орган тільки військового управління не має жодних повноважень для впливу на інші суб'єкти забезпечення національної безпеки. До того ж наявна теорія територіальної оборони не відповідає нинішньому і майбутньому складу ЗС України та теорії їх застосування. Зважаючи на те, що існуюча законодавча база і наукова теорія територіальної оборони не відповідають сучасним вимогам, існує нагальна потреба в розробленні та затвердженні Концепції територіальної оборони України, яка б відповідала новим вимогам сучасної Стратегії національної безпеки, Воєнній доктрині, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, Стратегічному оборонному бюлетеню України та воєнному мистецтву. Ця Концепція повинна враховувати особливості функціонування складових сил безпеки і оборони, набутий у ході протистояння російській агресії досвід керівництва обласними державними адміністраціями з питань активної протидії сепаратизму, захисту територіальної цілісності держави. За результатами проведеного дослідження, на думку авторів, доцільним є залучити до виконання основних завдань територіальної оборони керівництво областей і районів (голів обласних, районних державних адміністрацій), адже саме місцеві органи влади на обласному та районному рівнях можуть підвищити ефективність заходів територіальної оборони для захисту ввірених їм територій.

Тези наукових доповідей

Терлецький Д. С. Конституційна безпека за надзвичайних умов. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Гельветика, 2022. Т. 1. С. 320-324.

Наголошено, що обмежене правління не є наперед даним, являючи натомість виборюваний результат розвитку політичної організації суспільства та взаємодії між людьми, які мають політичну владу, і людьми, які цій владі коряться. І лише, якщо запровадження обмеженого на засадах демократії, верховенства права та прав людини правління є вирішальним для збереження і визнання влади, таке обмеження буде втілюватися в життя. На думку автора, справжню загрозу конституційній безпеці становить не відступ від звичайних процедур організації та здійснення державної влади, а перетворення виключного та тимчасового на нормальне та постійне як один з результатів подолання надзвичайної ситуації.

Стецюк П. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (фактор конституційного розвитку). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 37-40.

У публікації доводиться, що конституційне закріплення у лютому 2019 р. незворотності євроатлантичного вибору України у 2022 р. набуло характеру своєрідної гарантії не тільки

збереження суверенітету та територіальної цілісності України, а й фізичного існування самого Українського народу як такого. В той же самий час, на думку автора, набуття Україною повноправного членства у Європейському Союзі стане логічним та суспільно обґрунтованим наслідком її конституційного розвитку на сучасному етапі свого утвердження як суверенної, демократичної, соціальної та правової держави.

Колісник В. П. Проблема поновлення прав особи після припинення окупаційного режиму. *Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою* : збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 р.) / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків : Права людини, 2022. С. 109-111.

У публікації зазначається, що після звільнення окупованих територій від російських військ постала проблема поновлення конституційних прав людини і громадянина й насамперед забезпечення для них доступу до води, харчів, житла, тепла, зв'язку, медичних, телекомунікаційних, транспортних та інших послуг. Для багатьох громадян звільнених сіл, містечок і міст й надалі гостро стоїть питання збереження життя та здоров'я через перебування поблизу лінії фронту, наявності численних вибухових пристроїв та вибухонебезпечних предметів. Акцентується, що до життя в окупації ніхто не готувався, і мирні жителі перебували в окупації у дуже вразливому становищі, й саме тому держава має надати їм належну допомогу для поновлення своїх конституційних прав, а українське суспільство має виявляти до них людяність, гуманізм і толерантність.

Юшкевич О. Г. Міжнародні стандарти щодо участі дітей у збройних конфліктах. *Проблеми сучасної поліцейстики* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2022 року). Харків, 2022. С. 226-229.

Наголошується, що діти, які пережили війну, не зможуть досягнути того потенціалу, який був у них до початку війни, і звертає увагу на необхідності вирішення проблеми реабілітації та допомоги дітям, підкреслюючи те, що вони отримують психологічні та фізичні травми, стають жертвами сексуального насильства, стають сиротами, втрачають соціальні та культурні зв'язки або ж стають солдатами. Статус постраждалого від війни надається дітям, які отримали поранення, контузію, каліцтво, зазнали фізичного, сексуального, психологічного насилля, були викрадені або незаконно вивезені за межі України, залучалися до участі у збройних формуваннях та незаконно утримувалися. Це діти, які проживають на лінії зіткнення, у тому числі ВПО, діти військовослужбовців, які загинули в АТО, або батьки яких померли внаслідок поранення, контузії або каліцтва, які проживають на непідконтрольних територіях (в разі їх переїзду на підконтрольну територію). Тобто, діти, які реально постраждали від війни та потребують захисту держави. Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист.

Збірки матеріалів наукових заходів

Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : збірник матеріалів круглого столу (10 лютого 2023 року, м. Одеса) / Кафедра міжнародного та європейського права Одеської юридичної академії. Одеса, 2023. 108 с.

У збірнику надано матеріали круглого столу «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів», який відбувся 10 лютого 2023 року на кафедрі міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія». Захід був присвячений актуальним проблемам міжнародного права, зокрема, питанням, пов'язаним з міжнародною злочинністю та

правосуддям, волонтерством, правовим статусом біженців та осіб, які потребують тимчасового захисту.

Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України : зб. тез доп. наук. форуму (17 червня 2022 р.) / упоряд. І. Євхутич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 224 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників наукового форуму «Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України», який відбувся 17 червня 2022 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Національний та міжнародно-правовий механізми забезпечення права людини на життя в умовах війни : матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 23 серпня 2022 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. 71 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародний круглий стіл «Національний та міжнародно-правовий механізми забезпечення права людини на життя в умовах війни», який відбувся на базі кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Ужгородського національного університету 23 серпня 2022 р.

Конституційні та міжнародно-правові засади забезпечення екологічної безпеки в умовах війни: шляхи подолання сучасних викликів та потенційних загроз : матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 23 листопада 2022 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. 62 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародний круглий стіл «Конституційні та міжнародно-правові засади забезпечення екологічної безпеки в умовах війни: шляхи подолання сучасних викликів та потенційних загроз», який відбувся 23 листопада 2022 р. на базі кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Ужгородського національного університету.

Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану : матеріали Регіонального науково-практичного семінару (Дніпро, 27 червня 2022 р.) / уклад. : Л. М. Сердюк, І. О. Смірнова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 99 с.

Збірник містить матеріали семінару, який відбувся 27 червня 2022 р. у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. Тематика публікацій охоплює актуальні питання теорії та історії конституціоналізму, функціонування Основного Закону держави в умовах воєнного та надзвичайного станів, а також внесення до нього змін, забезпечення конституційних прав і свобод тощо.

Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою (XV Тодиківські читання) : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (23 грудня 2022 р.) / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого; за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Права людини, 2022. 186 с.

У збірці містяться вибрані праці Ю. М. Тодики, а також тези наукових доповідей і повідомлень учасників Міжнародної наукової конференції "Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою" (XV Тодиківські читання), що відбулась 23 грудня 2022 року в Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого. Матеріали надані за такими напрямками: засади сучасного конституціоналізму; конституційний дизайн і права людини; питання конституційно-правової еволюції.

Діяльність державних органів в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року) / Донецький держ. ун-т внутр. справ. Кривий Ріг, 2022. 498 с.

Збірник містить матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару «Діяльність державних органів в умовах воєнного стану», який відбувся 29 квітня 2022 року у Донецькому державному університеті внутрішніх справ (м. Кривий Ріг).

Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022 р., Чернівці) / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича [та ін.]; редкол. : О. В. Щербанюк [та ін.]. Чернівці, 2022. 810 с.

До збірника увійшли матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (Чернівці, 21 жовтня 2022 р.). У збірці матеріали надаються за такими актуальними темами, як «Реформи системи судоустрою та органів суддівського самоврядування», «Судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави в умовах правового режиму воєнного стану», «Реформа конституційного судочинства в Україні як умова членства України в ЄС», «Нові виклики інституту адвокатури та прокуратури України», «Проблеми застосування процесуального законодавства та судова аргументація», «Європейський досвід та європейські стандарти судової влади: ідеї для України», «Альтернативні способи вирішення спорів».

Українська кримінальна юстиція в умовах війни : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ; упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. 272 с.

Матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції містять тези доповідей та повідомлень, які були оприлюднені й обговорені під час проведення науково-практичного заходу «Українська кримінальна юстиція в умовах війни», що відбувся у Львівському державному університеті внутрішніх справ 9–11 червня 2022 року.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упоряд. : М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів вирішення актуальних проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено особливостям реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану.

Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.) : у 3 т. КиївА : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022.

У збірнику представлено виклад доповідей і повідомлень, поданих на Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні».

Том I містить тези доповідей, подані на секції 1-3: "Публічно-управлінський потенціал перемоги України в інформаційно-смысловій війні проти РФ"; "Безпекові аспекти вітчизняного публічного управління та адміністрування"; "Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку регіонів та територіальних громад в Україні".

Том II містить тези доповідей, подані на секції 4-6: "Економічне врядування України в умовах війни та в поствоєнний період"; "Гуманітарні та наукові детермінанти розвитку України в

умовах війни та в поствоєнний період"; "Публічне управління у сфері освіти в умовах війни та в поствоєнний період".

Том III містить тези доповідей, подані на секції 7-9: "Соціально-культурні та психологічні аспекти публічного управління та адміністрування в умовах війни та в поствоєнний період"; "Забезпечення єдності громадянського суспільства і політикоуправлінської еліти в умовах війни та в поствоєнний період"; "Сьогоднішні завдання модернізації України".

Юридичні новели під час воєнного стану : збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників науково-практичної конференції (13 червня 2022 р., м. Харків) / за заг. ред. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 54 с.

У збірнику надано матеріали науково-практичної конференції «Юридичні новели під час воєнного стану», яку було проведено на базі Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Харків) 13 червня 2022 року за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. Розглянуто такі питання, як спеціальна процедура набуття членства в ЄС для України; застосування діджитал інструментів в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану; отримання тимчасового притулку українцями в країнах ЄС; відступ України від міжнародних зобов'язань, гарантованих статтею 5 ЄКПЛ в умовах воєнного стану тощо.

Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу (29 квітня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. 313 с.

У збірці матеріалів науково-практичного онлайн-заходу, проведеного Одеським державним університетом внутрішніх справ 29 квітня 2022 року, надано тези доповідей за такими напрямками: 1) органи влади в умовах воєнного стану; 2) діяльність Національної поліції як суб'єкта сектора безпеки і оборони під час воєнного стану; 3) місце та роль Національної поліції у протидії кібертероризму під час воєнного стану; 4) відповідальність за злочини проти національної безпеки під час воєнного стану; 5) актуальні питання домедичної підготовки під час воєнного стану; 6) трудові відносини в умовах воєнного стану.

Деокупація. Юридичний фронт : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с.

Матеріали Міжнародного експертного круглого столу «Деокупація. Юридичний фронт», проведеного у Києві 18 березня 2022 р., містять підготовлені колективом учених висновки і рекомендації з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації, притягнення до юридичної відповідальності держави-агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності тощо.

Монографії та інші видання

Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Національний університет «Одеська юридична академія»; Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, М. В. Афанасьєва [та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Гельветика, 2022. 356 с.

Монографія підготовлена кафедрою конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» із запрошенням експертів, науковців інших установ та організацій.

Монографія є колективною науковою працею, результатом критичного переосмислення конституційно-правової дійсності та реалізації прав людини в Україні в умовах особливих правових режимів. Авторами проведено конституційно-правовий аналіз правових засад міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, а також національної законодавчої бази та судової практики, щодо права держав вживати заходів у відступі від своїх юридичних зобов'язань у надзвичайних ситуаціях.

Правова система України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / Київський регіональний центр НАПрН України; за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Гельветика, 2022. 540 с.

Збірник наукових праць присвячено актуальним питанням функціонування правової системи України в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено концепції державного суверенітету в аспекті зовнішньої агресії, взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства в умовах війни та післявоєнний час, охороні та захисту прав людини. Визначено особливості правового регулювання цивільних, трудових, публічних відносин, регламентації відносин у сфері освіти та науки в умовах воєнного стану. Сформульовано низку пропозицій щодо удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин в умовах дії в Україні воєнного стану та післявоєнний період.

Аналітичне дослідження актів Верховної Ради України, прийнятих після введення воєнного стану в Україні / Київський регіональний центр НАПрН України. Одеса : Гельветика, 2022. Вип. 1. 99 с. ; Вип. 2. 103 с.

Починаючи з 24 лютого 2022 р. Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України ухвалено значну кількість різнорівневих нормативно-правових актів, спрямованих на перегляд, зміну чи скасування окремих підходів до врегулювання суспільних відносин у воєнний час. На запит Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука науковцями Київського регіонального центру Національної академії правових наук України проведено аналітичне дослідження законів та зареєстрованих у Верховній Раді України проєктів законів, починаючи з введення воєнного стану в Україні, з урахуванням сфер його застосування.

Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану : колективна монографія : у 4 т. / заг. ред. : Стефанчук Р. О., Мищак І. М., Савченко Л. А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Людмила, 2022. Т. 3 : Забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану: правові, психологічні, соціогуманітарні аспекти / відп. ред. Копиленко О. Л.; Інститут законодавства Верховної Ради України. 2022. 320 с.

Колективна монографія, підготовлена в Інституті законодавства Верховної Ради України, узагальнює досвід, а також практичні рекомендації щодо найактуальніших завдань вітчизняного законотворення в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. У третьому томі видання розглянуто соціогуманітарні та психологічні аспекти державотворення, охарактеризовано особливості законодавчого забезпечення та реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні.

Кабанов О., Заярний О., Мироненко В. Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану. Київ, 2022. 185 с.

Публікація стане в нагоді кожному, хто не знає, як реалізувати свої права в умовах дії правового режиму воєнного стану, правозахисникам, представникам громадських організацій, працівникам органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій

незалежно від форми власності, а також усім іншим, кого цікавлять питання реалізації та дотримання прав людини.

Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Гельветика, 2022. 356 с.

Монографія підготовлена кафедрою конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» із запрошенням експертів, науковців інших установ та організацій. Монографія є колективною науковою працею, результатом критичного переосмислення конституційно-правової дійсності та реалізації прав людини в Україні в умовах особливих правових режимів. Авторами проведено конституційно-правовий аналіз правових засад міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, а також національної законодавчої бази та судової практики, щодо права держав вживати заходів у відступі від своїх юридичних зобов'язань у надзвичайних ситуаціях.

Воєнний стан: закордонний досвід та українська модель (досвід комплексного дослідження) : монографія / С. О. Кузніченко, В. О. Голуб; ред.: О. В. Гуляк; Одес. держ. ун-т внутр. справ. - Одеса : Гельветика, 2019. - 243 с. - Бібліогр.: с. 202-243.

Проаналізовано теоретичні розробки нормативно-правового регулювання інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану. Досліджено питання нормативно-правового регулювання інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану, спеціальних правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у надзвичайних ситуаціях, а також механізмів створення комплексного міжгалузевого правового інституту воєнного стану та використання правових засобів, спрямованих на ефективну організацію діяльності органів публічної адміністрації у незвичайних (надзвичайних) умовах збройного конфлікту та воєнних загроз.

Адміністративно-правовий режим воєнного стану : монографія / С. О. Кузніченко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2014. - 230 с. - Бібліогр.: с. 210-230.

Подано загальну характеристику надзвичайних правових режимів, підстави та процедури їх уведення, продовження та скасування. Розкрито поняття надзвичайних правових режимів. Викладено теоретико-правові та методологічні засади режиму воєнного стану. Розкрито роль і місце воєнного стану в системі надзвичайних адміністративно-правових режимів. Наведено загальну характеристику правового регулювання воєнного стану. Висвітлено особливості заходів правового режиму воєнного стану. Розглянуто особливості обмеження прав і свобод громадян за умов уведення правового режиму воєнного стану.

Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : [колект. монографія] / Ж. Балабанюк, А. Блага, Т. Губанова, О. Євсєєв, К. Кармазіна, П. Пархоменко; ред.: А. П. Бущенко, М. М. Гнатовський. - Київ : РУМЕС, 2017. - 592 с.

Розкрито зміст, основні елементи та механізми реалізації правосуддя перехідного періоду, яке розглянуто в контексті одночасної трансформації українського суспільства від авторитарного минулого до демократичної сучасності та від умов військового конфлікту до постконфліктного стану. Проаналізовано досвід запровадження моделей правосуддя перехідного періоду в інших країнах. Зроблено акцент на неможливості простого запозичення будь-якої моделі перехідного правосуддя через відмінність соціально-культурних особливостей кожної з країн, де ці моделі застосовувалися.

Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна : наук. записка / О. М. Стойко, І. О. Кресіна, О. В. Кресін; Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького. - Київ : Норма Права, 2020. - 144 с.

Проаналізовано міжнародний досвід залучення зовнішніх донорів до відбудови постконфліктних територій, зокрема у формі цільових фондів багатьох донорів та участі ООН. Розкрито правовий статус території ОРДЛО в українському законодавстві та міжнародному праві, його значення для відновлення територіальної цілісності України. Розглянуто основні елементи концепта перехідного правосуддя, зокрема: кримінальне переслідування, звільнення від кримінального переслідування чи покарання, встановлення фактів, відшкодування шкоди, люстрація тощо. Обґрунтовано необхідність реформування економіки у процесі відбудови деокупованих територій та відмови від фіскальних преференцій при розробці державної стратегії відновлення і розбудови миру в східних регіонах України.

Концепція "обов'язок захищати" як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / В. І. Любашенко; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". - Одеса, 2017. - 22 с. - Бібліогр.: с. 17-19.

Увагу приділено дослідженню генезису, доктринальних поглядів на концепцію "обов'язок захищати", юридичної природи, особливих правових характеристик концепції "обов'язок захищати" як гарантії захисту основоположних прав людини в міжнародному праві, детально проаналізовано окремі елементи концепції з теоретичного та практичного боку. Зазначено, що концепція "обов'язок захищати" у сучасному вигляді складається з чотирьох стовпів: обов'язку держави захищати власне населення від порушень прав людини *ad extra*; обов'язку міжнародного співтовариства допомагати державі у виконанні її первинного обов'язку; обов'язку міжнародного співтовариства реагувати на невиконання державою свого первинного обов'язку, у тому числі, військовою акцією; та обов'язку міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну країну. Приділено значну увагу правовому аналізу військової інтервенції в треті країни від імені міжнародного співтовариства, її місцю в концепції "обов'язок захищати" та відмінності від гуманітарної інтервенції. Розглянуто актуальні правові проблеми військової інтервенції та шляхи правового вдосконалення існуючих норм.

Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Д. В. Євченко; Маріуп. держ. ун-т. - Маріуполь, 2014. - 20 с.

Досліджено конституційно-правове забезпечення оборонної функції України. Визначено роль воєнної організації держави та воєнного будівництва у становленні та розвитку її оборонної функції та вдосконалені конституційно-правового забезпечення останньої. Досліджено теоретичні підходи до розуміння конституційно-правового забезпечення оборонної функції держави, зокрема, визначено феноменологію функції оборони держави. Розглянуто історико-правові аспекти воєнної організації суспільства як онтологічної основи оборонної функції держави. Проаналізовано гносеологічні та аксіологічні параметри конституційно-правового забезпечення оборонної функції держави. На основі проведеного аналізу виявлено нормативні підходи до визначення конституційно-правового забезпечення оборонної функції держави через дослідження процесів нормативізації в сфері військового будівництва як основи конституційно-правового забезпечення її оборонної функції, а також законодавчого та структурно-інституційного забезпечення оборонної функції України та перспектив їх модернізації. З урахуванням сучасних політико-правових реалій досліджено актуальні проблеми вдосконалення конституційно-правового забезпечення оборонної функції України, зокрема, роль міжнародних стандартів в сфері безпеки та оборони, в удосконаленні такого забезпечення, а також конституційно-правової проблеми модернізації воєнної організації України як засобу вдосконалення конституційно-правового забезпечення її оборонної функції.

Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / А. О. Пелих; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Київ, 2017. - 20 с.

Здійснено компаративний аналіз досвіду євроатлантичних і пострадянських країн щодо управління національною безпекою у воєнно-політичній сфері в умовах глобалізації й обґрунтування та розробки теоретико-методологічних засад удосконалення воєнно-політичної моделі Української держави з урахуванням зарубіжного досвіду в цій сфері. Установлено ступінь наукової розробленості проблем компаративного аналізу досвіду державного управління національною безпекою у воєнно-політичній сфері у вітчизняній та зарубіжній науці. Визначено методологічні основи компаративного аналізу зарубіжного досвіду державного управління національною безпекою, структуру та функції національної системи забезпечення воєнної безпеки. Проведено компаративний аналіз досвіду євроатлантичних і пострадянських країн, вітчизняного досвіду державного управління національною безпекою у воєнно-політичній сфері, визначено можливості його використання в Україні. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення воєнно-політичної моделі України в умовах глобалізації з урахуванням зарубіжного досвіду.

Становлення та розвиток інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. О. Голуб; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. - Київ, 2017. - 18 с.

Висвітлено теоретичні проблеми та суспільно-політичну роль адміністративно-правового режиму воєнного стану. Визначено сутність та зміст адміністративно-правового режиму воєнного стану, його місце в системі правових та надзвичайних адміністративно-правових режимів. Проведено історико-правовий аналіз становлення та розвитку інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану з часу виникнення у пізньому середньовіччі до сьогодення. Досліджено юридичний порядок введення, продовження та скасування адміністративно-правового режиму воєнного стану в Україні та відповідні надзвичайні адміністративно-правові режими у зарубіжних державах. Охарактеризовано правовий статус суб'єктів, діяльність яких направлена на забезпечення адміністративно-правового режиму воєнного стану. Сформульовано пропозиції щодо уточнення низки нормативних актів, які регулюють адміністративно-правовий режим воєнного стану та діяльність суб'єктів щодо його забезпечення.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА
ЦЕНТ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НБУВ НАНУ

**Реферативний огляд наукових досліджень
з конституційно-правової тематики**

«Конституціоналізм і війна»

Автори-укладачі:

Ю. Половинчак: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,

Н. Кушакова-Костицька: доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,

А. Березельський,

М. Іванова

Комп'ютерне верстання:

Н. Крапіва

Підписано до друку 05.06.2023 р.
Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 3,45.
Наклад 200 прим.